

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja
ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena–žrtava silovanja
ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja
ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja
ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

SADRŽAJ

	Predgovor	5
	Uvod	8
	Kako koristiti ovaj vodič	9
1.	Silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja: obična krivična djela, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin, genocid i kršenje ljudskih prava	13
2.	Međunarodni pravni mehanizmi koji su posebno relevantni za žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja	18
2.1	Deklaracija o zaštiti prava žena i djece u izvanrednim situacijama i oružanom sukobu (1974)	19
2.2	Dopunski protokol i Ženevske konvencije iz 1949 (1977)	19
2.3	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979)	20
2.4	Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama (1993)	22
2.5	Rezolucija Vijeća sigurnosti 1325 od 31. oktobra 2000.	24
2.6	Rezolucija Vijeća sigurnosti od 19. juna 2008.	24
2.7	Rezolucija 1670 (2009) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope	26
2.8	Ostale relevantne odredbe	27
3.	Obaveze Države	37
3.1	Obaveza usvajanja mjera sprječavanja silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja	37
3.2	Obaveza vršenja istrage: identificirati, krivično goniti i kažnjavati osobe odgovorne za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja	39
3.3	Obaveza garantiranja kompenzacije i integralne reparacije žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja	46

Izradu ove publikacija je podržala UN Agencija za ravnopravnost spolova i osnaživanje žena (UN Women).
Stajališta iznesena u ovoj publikaciji izražavaju mišljenje autora/ki, te nužno ne predstavljaju stavove UN Women,
Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge njihove agencije.

3.3.1	Kompenzacija	54
3.3.2	Restitucija	56
3.3.3	Rehabilitacija	57
3.3.4	Zadovoljština	59
3.3.5	Garancije ne–ponavljanja	60
4.	Međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava koji se mogu primjenjivati na kršenja vezana za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja	62
4.1	Specijalne procedure Ujedinjenih nacija	63
4.1.1	Specijalni izvjestitelj o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama	67
4.1.2	Specijalni izvjestitelj o mučenju i drugim oblicima nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja	69
4.1.3	Specijalni izvjestitelj o braniteljima ljudskih prava	71
4.1.4	Specijalni izvjestitelj o promoviranju istine, pravde, reparacije i garancije ne–ponavljanja	74
4.1.5	Radna grupa o pitanju diskriminacije žena u zakonu i praksi	75
4.2	Ugovorna tijela Ujedinjenih nacija	76
4.2.1	Komitet za ljudska prava	77
4.2.2	Komitet protiv mučenja	80
4.2.3	Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena	83
4.3	Evropski sud za ljudska prava	87
	Indeks	94

PREDGOVOR

U svim zemljama i u svako doba postoji nešto što se naziva „vladavina prava“. Njeni pojavni oblici će se razlikovati, neće uvijek biti bliska i poznata, može biti i sasvim odvratna, ali nešto će postojati. Ona će se uklapati, lako ili ne, u normativni okvir kojeg pruža međunarodno pravo u svojim različitim oblicima, i zajedno sa njim, različiti forumi koji su stvoreni za praćenje, izvještavanje, raspravljanje i po potrebi traženje odgovornosti aktera nadležnih za osiguranje poštivanja.

Koncept postojanja jednog integriranog sistema zaštite ljudskih prava je ambiciozan i idealistički, ali to je koncept u kojega ja vjerujem, unatoč tomu što mnoštvo protivnih dokaza čine da cinizam izgleda kao lakša opcija. Moj odgovor na takav cinizam je slijedeći: što bi bilo kad bi međunarodni pravni sistemi, doktrine koje se nalaze u njihovim temeljima i mehanizmi uspostavljeni da osiguraju poštivanje i odgovornost za nepoštivanje stvarno bili funkcionalni? Kada bi postojala istinska primjena zakona, objektivna i nepristrana od strane tijela Ujedinjenih nacija koja imaju zadatak da to rade i bez subordinacije prema političkoj podobnosti?

To je moguće; teško ali moguće, i iziskuje onu vrstu angažmana koja se još nije dogodila u dovoljno velikoj mjeri da bi se postigla bitna razlika. I upravo iz tog razloga su vodiči poput ovoga važni: da bi sistem djelovao, moramo ga razumjeti. Nakon što ga razumijemo, onda možemo bolje uvidjeti gdje i kada zakon ne uspijeva precizno opisati iskustva onih koji traže njegovu zaštitu, gdje isključuje, gdje diskriminira, i kako dostupnost sistema sprječava izvršenje pravde. Kad razumijemo kako djeluje, onda smo bolje situirani da ga učinimo poštenijim. Nigdje ovo nije ilustrirano bolje nego u Bosni i Hercegovini.

Godine 1996. Bosna i Hercegovina bila je šizofrena; postojala je patnja i trauma koju je prouzročio konflikt, ali postojao je i optimizam i vjera da postoji istinska šansa da se krene naprijed, što je posebno bio slučaj sa organizacijama žena. Ovo dvoje je bilo, i sada je, inherentno međupovezano; da bi se krenulo naprijed iz prvog, potrebno je ostvariti Pravdu, neostvarivanje Pravde sprječava napredak i pogoršava traumu. Nesposobnost kretanja naprijed uzrokuje generacijske tenzije i ljutnju, omogućuje političkim strankama da koriste žrtve kao pijune i vodi nastavljanju neprijateljstava, što je, nažalost, situacija u kojoj se Bosna i Hercegovina nalazi danas.

Šesnaest godina nakon konflikta, nedovoljno uspješnih krivičnih postupaka za seksualno nasilje, kontinuirano nezadovoljavajući socijalni i ekonomski uslovi većine žena koje su preživjele silovanje i maltretiranje u ratu, i nedostatak bilo kakve istinske nade da će se postići napredak, svjedoče o neuspjehu sistema; jednostavno: domaći i međunarodni sistemi nisu uspjeli postići transformaciju od rata do mira. Za to postoji više razloga; nemoguća priroda Dejtonskog mirovnog sporazuma i fragmentirani ustavni aranžmani koje on predviđa, nepostojanje istinskih mehanizama tranzicijske pravde, ekonomski neuspjeh i nacionalistička politika identiteta, koja prisiljava pojedince na identifikaciju sa političkim strankama na osnovu etničke pripadnosti i uz podršku religije, predstavljajući ga kao jedini način stjecanja društvene, ekonomske ili političke prednosti.

Čitanjem ovog Vodiča moguće je uvidjeti kako se može postići promjena, iako kasno za Bosnu i Hercegovinu. Kad bi se osnove tranzicijske pravde, onakve kakvim ih preporučuju zakoni o ljudskim pravima i rezolucije Vijeća sigurnosti o ženama, miru i sigurnosti, usvojile kao politike i kad bi se izdvojili ekonomski resursi da se osigura njihovo ostvarivanje, preživjele žene bi odmah osjetile promjenu; tužiteljski okvir bi se morao uskladiti sa međunarodnim pravom. Istražni postupci bi se morali promijeniti kako bi osigurali bolju zaštitu. Sistem reparacije, izražen u obliku isplate naknada, trebao bi se re-konstituirati kako bi se spriječilo uslovljavanje. Postupak ispitivanja integriteta i kapaciteta dužnosnika (vetting) bi se morao ozbiljno provesti, i garancije protiv ponavljanja bi se morale čvrsto dati, bez obzira da li postoji opredjeljenje za mir ili ne. Ima još puno toga što se mora uraditi, ali ovo je ono jezgro bez kojega nema pravde.

Kako koristiti međunarodni sistem, posebno kada se radi o ljudskim pravima, je vitalni i integralni element takvog pristupa. Postojali su izvještaji ugovornim tijelima, izvjestitelji su dolazili u posjete, i načinjen je izvještaj za Vijeće za ljudska prava, ali u određenoj mjeri, oni su služili samo kao ilustracija koliko se fragmentirano radi sa ljudskim pravima, neophodnosti da se osoba smatra određenom zaštićenom kategorijom da bi mogla tražiti zaštitu i prava, što znači da se prava promatraju izolirano, i može se smatrati da se odnose samo na određenu kategoriju tražitelja prava i mogu se subordinirati na političku podobnost. Treba uzeti sve preporuke svih tijela i sagledati koliko su one vjerne sadašnjim iskustvima preživjelih žrtava ratnih zločina i kako te preporuke mogu postići da se to promijeni ako bi se koherentno implementirale.

Očigledno je da postoji potreba da se dešavanja u Bosni i Hercegovini zadrže u međunarodnom fokusu tako što će se osigurati da se koriste raspoloživi mehanizmi, da se na pokazatelje nestabilnosti ukaže odgovarajućem tijelu, i da doktrina odgovornosti za zaštitu bude korištena kao sredstvo prevencije, a ne intervencije.

Ovo su lekcije koje se trebaju izvući iz onoga što se dešavalo u Bosni i Hercegovini. I to je još jedan razlog zbog kojega je ovaj Vodič važan. Iako je namijenjen Bosni i Hercegovini, on ima širu rezonancu u drugim post-konfliktnim zemljama i zemljama koje se nalaze u zabrinjavajućem padu u nestabilnost. Ukoliko postoji rana i tačna informacija o realnoj situaciji u Državama, ako se o tome adekvatno izvijeste relevantna tijela, i ako odgovor tih tijela prevede međunarodne obaveze u aktivnosti koje će dovesti do toga da se ranije i ne-nasilno posveti pažnja kako bi se spriječio sukob, onda ćemo imati sistem koji će funkcionirati. Razumjeti ono što imamo je barem dio rješenja, i ovaj će Vodič pomoći u tome.

Madeleine Rees,

Generalna tajnica Ženske međunarodne lige za mir i slobodu

UVOD

Tokom rata u Bosni i Hercegovini u periodu 1992.–1995., silovanje je korišteno kao sredstvo ostvarivanja strategije etničkog čišćenja i jačanja među-etničke mržnje. Nažalost, žrtve seksualnog nasilja su postale marginalizovane zbog stigme i poniženja koji se povezuju sa ovim zločinom, a i generalno govoreći, silovanje je jedno od krivičnih dijela koje se najmanje prijavljuje. Štoviše, neosporno je da u značajnom broju slučajeva oni koji su odgovorni za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja tokom rata uživaju nekažnjivost.

Sigurno je da silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja nisu isključivo stvar žena. Ipak, ovaj se vodič fokusira posebno na žene žrtve seksualnog nasilja i međunarodne pravne mehanizme koji su relevantni za ovu populaciju. Neka razmatranja i reference koji su ovdje navedeni odnose se također i na sve druge žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, bez obzira na rod, dok se drugi odnose samo na žene i imaju za cilj da im pruže viši nivo zaštite.

Svakako, kada je počinjeno silovanje ili drugi oblik seksualnog nasilja, osoba odgovorna za ta djela podliježe krivičnom gonjenju, a u određenim slučajevima trpi i građanske i administrativne sankcije. Međutim, u isto vrijeme, država također ima određene obaveze prema žrtvi silovanja ili drugog oblika seksualnog nasilja, koje su često predviđene međunarodnim ugovorima. Ovo je istina, iako se nivo odgovornosti razlikuje u ovisnosti od toga da li su počinitelji silovanja odnosno drugog oblika seksualnog nasilja zastupnici države (npr. policajci, pripadnici vojske) ili djeluju uz toleranciju, pristanak odnosno podršku zastupnika države (npr. pripadnici paramilitarnih skupina) ili se radi o privatnim pojedincima.

Ovaj vodič se ne bavi domaćim pravnim lijekovima niti pitanjem individualne odgovornosti za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja. Umjesto toga, fokusira se na odgovornost države prema ženama žrtvama nasilja, međunarodne pravne mehanizme koji se bave ovim predmetom i mogućim tijelima na međunarodnom nivou kojima žrtve seksualnog nasilja mogu iznijeti svoje optužbe. Ipak, mora se imati na umu da, iako je neke od procedura koje ćemo opisati relativno jednostavno izvršiti i može ih obaviti gotovo svatko, druge (posebno međunarodni sudski spor) su dosta kompleksne i iziskuju pomoć eksperta. U tom smislu, ovaj vodič ne nastoji biti sveobuhvatni vodič za korištenje međunarodnih mehanizama zaštite ljudskih prava, nego nastoji dati generalni

pregled, koristeći lako shvatljiv jezik, postojećih mehanizama i onoga što žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja mogu očekivati kada im dostave svoj predmet.

I na kraju, ovaj vodič predstavlja pokušaj da se kompleksna pravna pitanja predstave na jednostavan način kako bi se izbjeglo zbunjivanje čitatelja. To sa sobom nosi rizik da se određene kompleksnosti pojednostave, da se propusti razmatranje pojedinih izuzetaka, odnosno da se odabere jedno tumačenje, uz izostavljanje ostalih. Svaki čitalatelj treba ovo imati na umu kada koristi ovaj vodič.

KAKO KORISTITI OVAJ VODIČ

Ovaj vodič je napravljen tako da pruži koncizan, ali potpun pregled postojećeg međunarodnog pravnog okvira koji je relevantan za žene-žrtve seksualnog nasilja, kao i raspoloživih međunarodnih pravnih sredstava za djelovanje. Učinjeni su snažni naponi da se ovaj vodič učini što dostupnijim. Nažalost, pravna pitanja su ipak komplicirana, i mora se zadržati određeni nivo stručnosti, što znači da će ponekad zvučati suhoparno i teško razumljivo osobama koje nisu obučene za pravnike.

U tom smislu, vodič je namijenjen ne samo žrtvama seksualnog nasilja i organizacijama koje ih zastupaju, nego i pravnicima koji im pomažu. Korišten je pravnički rječnik, čak i kada je ponekad bilo moguće manje legalističkim terminima olakšati čitanje. Međutim, razumijevanje pravnih radnji dobiva na snazi kada se žrtve upoznaju sa pravnim okvirom i njegovim rječnikom.

Od potencijalnih radnji koje su opisane u vodiču, neke mogu poduzeti same žrtve i civilno društvo. Ali poduzimanje nekih drugih radnji će iziskivati pomoć kvalificiranog pravnika.

Vodič ukratko predstavlja različite definicije silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja prema međunarodnom pravu kako bi čitatelju bilo lakše da **utvrdi odgovarajući pravni okvir** koji se odnosi na konkretnu situaciju (poglavlje 1).

Vodič potom prezentira i analizira **međunarodne pravne mehanizme koji su posebno relevantni za žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja** (poglavlje 2). Ovdje se navode pojedine odredbe odnosno izvodi iz tih mehanizama, i kada je moguće, daje se objašnjenje kompleksnih pravnih pojmova.

Poglavlje 3 detaljno analizira **međunarodne obaveze države prema žrtvama seksualnog nasilja**, posebno u pogledu prevencije, sankcioniranja osoba odgovornih za krivična djela, i obeštećenja žrtvama za pretrpljenu štetu.

I na kraju, poglavlje 4 prezentira **međunarodne mehanizme zaštite ljudskih prava koji se mogu baviti djelima vezanim za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja** (poglavlje 4). Ukratko se analizira mandat i funkcioniranje svakog tog mehanizma, kao i kakva su moguća konkretna očekivanja kada se odluči pokrenuti postupak pred tim međunarodnim tijelima.

ZAŠTO JE KORISNO NAPRAVITI „LISTU“ RAZLIČITIH PRAVNIH MEHANIZAMA I ANALIZIRATI OBAVEZE DRŽAVE

Prvo, da bi se tražila prava žrtve, neophodno je **znati koja su to prava**. Prolazeći kroz ponuđenu listu čitatelj će saznati koja se prava međunarodno priznaju ženama žrtvama seksualnog nasilja i koje su odgovarajuće obaveze države. Prema tome, na navedene odredbe se može dati referenca:

- a) Kod **susreta sa predstavnicima države** (tužiteljima, članovima parlamenata na svim nivoima, zaposlenicima vlade, itd.), kako bi pokazali upoznatost sa postojećim pravima i sa činjenicom da je država prihvatila međunarodne obaveze koje mora ispoštovati. Ti se susreti mogu odnositi na pojedinačne predmete, a mogu biti i generički javni događaji. Aktivnosti zagovaranja i lobiranja na taj način mogu postati učinkovitije.

PRIMJER 1: Žrtva seksualnog nasilja susreće se sa tužiteljem da bi razgovarala o svom predmetu (ili piše pismo u tu svrhu). Ona može navesti na kojim njenim pravima i na kojim obavezama tužitelj mora insistirati prema međunarodnom pravu. Na taj način će jasno uputiti poruku da je upoznata sa tim koja su njena prava, i da je spremna da se ta prava u potpunosti ispoštuju i provedu, i da u slučaju potrebe može pokrenuti pravne radnje.

PRIMJER 2: Održava se javni susret gdje vlasti prezentiraju plan djelovanja u odnosu na žene žrtve seksualnog nasilja. Predstavnicima udruženja civilnog društva mogu uzeti riječ i navesti referencu na spomenute zakonske odredbe, ilustrirati koje su to međunarodne obaveze države, i jasno iskazati

ono što u politikama i praksi države odudara od tih obaveza, čime na materijalan način podržavaju zahtjeve koje ističu žrtve seksualnog nasilja.

- b) Kod izrade **zahtjeva/tužbe/žalbe/komunikacije** pred domaćim ili međunarodnim mehanizmima (npr. domaći sudovi ili Evropski sud za ljudska prava ili neki od Komiteta Ujedinjenih nacija) mora se navesti referenca na kršenje međunarodne obaveze države. Time se jača sadržaj zahtjeva i šalje poruka da je žrtva svjesna svojih prava i da je spremna poduzeti potrebne korake da osigura njihovo dužno poštivanje. Generalno, kada se radi o pisanju zahtjeva, bilo prema domaćim bilo prema međunarodnim mehanizmima, žrtve će trebati pomoć pravnika koji će morati uključiti reference na međunarodne standarde kako bi pojačao učinak radnje na domaćem nivou i kako bi se adekvatno procesuirao predmet na međunarodnom nivou.

PRIMJER 1: Žrtva seksualnog nasilja podnosi apelaciju Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine odnosno nekom drugom domaćem tribunalu, i u njoj navodi referencu na postojeći međunarodni standard. Tako istaknut pravni argument će sigurno biti jači i sudac će biti potaknut da primijeni odgovarajuće međunarodne standarde, i na taj način će se temeljno unaprijediti kvaliteta presude i povećati nivo zaštite koji se pruža žrtvi.

PRIMJER 2: Komunikacija (žalba) se podnosi Komitetu za ljudska prava UN-a ili Evropskom sudu za ljudska prava. Mada je od kritičnog značaja znati odredbe koje primjenjuju ova tijela, navođenje referenci na druge međunarodne standarde dodatno jača sadržaj tužbe i povećava izgleda da će se donijeti jača odluka koja će biti u skladu sa najvišim standardima zaštite žrtava.

Potrebno je napomenuti da se u vodiču također navodi referenca na pravne mehanizme koji nisu obavezujući (što znači da ne proizvode direktno obavezu države): međutim, i to može biti korisno u smislu razumijevanja postojećih trendova u međunarodnom pravu koji se mogu navesti kao smjernice za unaprjeđenje domaće legislative i prakse.

ZAŠTO JE PRAVLJENJE „LISTE“ RAZLIČITIH MEĐUNARODNIH MEHANIZAMA LJUDSKIH PRAVA KORISNO

Poglavlje 4 je posebno značajno jer omogućuje čitatelju da istraži postojeće lijekove koji se nude u međunarodnom pravu i utvrdi da li je neki od njih koristan za nju/njega, i ako jeste, pod kojim uslovima i sa kakvim implikacijama.

Upućivanje predmeta na međunarodne mehanizme može se pokazati moćnim instrumentom za prevazilaženje nekažnjivosti i dobivanje obeštećenja. U svakom slučaju, ono doprinosi povećanju pažnje i svijesti međunarodne zajednice o određenom pitanju, što sa svoje strane vrši pritisak na domaće organe da riješe postojeće probleme i da unaprijede situaciju.

Poglavlje 4 se stoga bavi i sudskim i kvazi-sudskim mehanizmima (npr. Evropski sud za ljudska prava ili Komiteti Ujedinjenih nacija) koji mogu izdavati presude ili stavove, kao i Posebne procedure Ujedinjenih nacija (npr. Specijalna izvjestiteljica o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama).

PRIMJER 1: Upućene su prijete članu udruženja koje radi na pitanjima žena žrtava seksualnog nasilja tokom rata. Ta situacija se može prijaviti – osim lokalnoj policiji – međunarodnim mehanizmima (npr. Specijalna izvjestiteljica o nasilju nad ženama). Ovaj potonji onda može pozvati domaće organe da poduzmu određene radnje (npr. istraže događaje i zaštite osobu kojoj su upućene prijete). Na ovaj način međunarodni nivo vrši pritisak na domaće organe, koji će osjetiti na što obraća pažnju međunarodna zajednica, i vjerovatno nastojati ispoštovati dobivene preporuke.

PRIMJER 2: Žrtva seksualnog nasilja je poduzela sve potrebne mjere na domaćem nivou da ostvari pravdu i postigne obeštećenje za pretrpljenu štetu (odn. prijavila je događaje tužitelju i podnijela zahtjev za kompenzaciju), ali to nije dovelo ni do kakvih rezultata. Sada može razmotriti mogućnost da iznese predmet pred međunarodne mehanizme zaštite ljudskih prava (npr. Evropski sud za ljudska prava ili neki od Komiteta Ujedinjenih nacija). Procedura je komplicirana i žrtva će trebati stručnu pomoć. U svakom slučaju, upoznatost sa postojanjem ove mogućnosti i njenim posljedicama (potencijalna presuda ili stavovi međunarodnih mehanizama) je od kritičnog značaja za odlučivanje da li je međunarodni spor vrijedan pokušaja da se unaprijedi postojeća situacija i da se prestane kršenje osnovnih prava, kao i ostvari kompenzacija za pretrpljenu štetu.

1. SILOVANJE ILI DRUGI OBLICI SEKSUALNOG NASILJA: OBIČNO KRIVIČNO DJELO, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, RATNI ZLOČIN, GENOCID I KRŠENJE LJUDSKIH PRAVA

Silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja nije tek obično krivično djelo, već, pod određenim okolnostima, može predstavljati međunarodni zločin i kršenje ljudskih prava.

Značaj pravnih definicija i njihove posljedice

Moglo bi se smatrati da je značenje termina „silovanje“ i „seksualno nasilje“ samo po sebi očigledno i u određenoj mjeri intuitivno, i da stoga nema potrebe da se detaljno ispituju postojeće pravne definicije.

Međutim, način na koji se određeno djelo definira u zakonu odnosno kodificira nosi značajne posljedice koje određuju da li se određeni pravni režim primjenjuje na određeni slučaj ili ne.

U ovom poglavlju će se analizirati različite definicije „silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja“ u međunarodnom pravu.

To će čitatelju omogućiti da bolje razumije primjenjivi pravni okvir i da iz ovog ugla gledanja kvalificira različite pravne mehanizme koji su relevantni za žene žrtve seksualnog nasilja, a koji se analiziraju u poglavlju 2.

Silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja su prije svega obična krivična djela koja su, kao takva, kodificirana i regulirana domaćim krivičnim zakonom. Svaka zemlja može usvojiti drugačiju definiciju krivičnog djela silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja. U svakom slučaju, u međunarodnom pravu su utvrđeni određeni minimalni uslovi za definiciju silovanja. Primjećuje se jasan trend napuštanja formalističkih definicija i uskih tumačenja na ovom području. Prvo, čini se da uslov da se žrtva mora fizički odupirati više ne postoji u najvećem broju domaćih zakonodavstava. U tom svjetlu, postoji univerzalni trend da se nepostojanje pristanka smatra esencijalnim elementom silovanja i seksualnog zlostavljanja.

Države stoga moraju kažnjavati i djelotvorno goniti svaki seksualni čin za koji nije dan pristanak, uključujući i onda kada žrtva ne pruža fizički otpor, i mora utvrditi odgovarajuće kazne koje uzimaju u obzir ekstremnu ozbiljnost ovog krivičnog djela.

Silovanje se također može kvalificirati kao:

- **Ratni zločin**, kada je počinjeno tokom oružanog sukoba i kada je počinitelj svjestan postojanja takvog sukoba;

Statut Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (International Tribunal for Former Yugoslavia – ICTY) (1993): Čl. 2 (b) i (c) respektivno navode da „mučenje i nehumano postupanje“ i „hotimično nanošenje velikih patnji ili teških povreda tijela ili zdravlja“ protiv osoba zaštićenih odredbama relevantne Ženevske konvencije predstavlja ratni zločin.

Statut Međunarodnog krivičnog suda (International Criminal Court – ICC) (1998): Čl. 8, stav 2(b), (xxii) navodi da se „djela silovanja, seksualnog ropstva, prinudne prostitucije, nasilne trudnoće, prisilne sterilizacije, kao i svaki drugi oblik seksualnog nasilja koje također predstavlja teško kršenje Ženevskih konvencija“ smatraju ratnim zločinom.

Bosna i Hercegovina je ratificirala Rimski statut 11. aprila 2002. godine. ICC ima nadležnost da sudi za krivična djela počinjena nakon 1. jula 2002. god.

- **Zločin protiv čovječnosti**, kada je počinjen kao dio šireg ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, a počinitelj je upoznat sa tom činjenicom.

Statut ICTY (1993): Čl. 5 (g) definiše silovanje kao zločin protiv čovječnosti ukoliko se počinio u oružanom sukobu, bilo međunarodnog ili unutrašnjeg karaktera, i koje je usmjereno protiv civilnog stanovništva.

Statut ICC (1998): Čl. 7, stav 1 (g) definiše „silovanje, seksualno ropstvo, prinudnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju i sve druge oblike seksualnog nasilja kompatibilne ozbiljnosti“ kao zločin protiv čovječnosti kada je počinjen kao dio raširenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv bilo koje civilne populacije, sa znanjem o napadu.

Između ostalog, u presudi donesenoj 22. februara 2001. u predmetima Tužitelj protiv Kunarac i ostali, ICTY je proglasio tri optužena krivima za, između ostalog, silovanje kao zločin protiv čovječnosti.

- **Genocid**, kada je silovanje počinjeno **sa namjerom da uništi, u cjelini ili u dijelu, određenu grupu** (etničku, vjersku, itd.) koja je kao takva predmet napada.

“Nanošenje teške tjelesne ili mentalne povrede članovima grupe“ sa namjerom da se uništi, u cjelini ili u dijelu, nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa predstavlja genocid.

Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju krivičnog djela genocida (1948): Čl. 2(b)

Statut ICTY (1993): Čl. 4, stav 2 (b)

Statut ICC (1998): Čl. 6 (b)

U važnoj presudi od 2. septembra 1998. godine u predmetu **Tužitelj protiv Jean–Paul Akeyesu**, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu je utvrdio da „[...] silovanje i seksualno nasilje [...] predstavlja genocid na isti način kao i svako drugo djelo ukoliko je počinjeno sa specifičnom namjerom da se uništi, u cjelini ili u dijelu, određena grupa, koja kao takva predstavlja predmet napada“ (paragraf 731).

Spomenuti pravni režimi nisu međusobno isključivi, nego ugrađuju različite organe gonjenja i standarde dokazivanja, koji se mogu primijeniti na različite kontekste i okolnosti seksualnog zločina.

Navedena razmatranja su važna kada se radi o utvrđivanju **individualne odgovornosti** za krivično djelo silovanja. Međutim, **država također ima odgovornost i odgovarajuće obaveze prema ženama žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja**. U stvari, kada je silovanje, odnosno drugi oblik seksualnog nasilja **počinjen od strane predstavnika države**, odnosno od strane osoba ili grupa osoba **koje djeluju uz odobrenje, podršku ili pristanak države**, onda ono predstavlja kršenje prava na osobni integritet i može se smatrati posebno teškim oblikom **mučenja**. Mučenje je međunarodni zločin i njegova zabrana je obavezujuća za sve države.

Evropski sud za ljudska prava naveo je da “[...] Silovanje pritvorenika od strane dužnosnika države se mora smatrati posebno teškim i mrskim oblikom maltretiranja s obzirom na lakoću sa kojom prekršitelj može iskoristiti ugroženost i oslabljeni otpor žrtve. Dalje, silovanje ostavlja duboke psihološke ožiljke na žrtvi koji ne reaguju na protok vremena onako brzo kao drugi oblici fizičkog i mentalnog nasilja. [...]” (Predmet Aydin v. Turska, presuda od 25. septembra 1997, paragraf 83.). U istoj presudi, sud izričito navodi da **silovanje predstavlja mučenje**.

U presudi od 2. septembra 1998. godine u već spomenutom predmetu **Akayesu**, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu smatra da “Poput mučenja, silovanje predstavlja kršenje osobnog dostojanstva, i **silovanje u stvari predstavlja mučenje kada je izvršeno od strane ili na poticaj ili uz pristanak ili dopuštenje javnog dužnosnika ili druge osobe koja djeluje u službenom svojstvu**” (paragraf 597).

U presudi koja je donesena 16. novembra 1998. godine u predmetu **Mucić i ostali, ICTY** navodi da „Ne može se postavljati pitanje da li **čin silovanja predstavlja mučenje** prema običajnom međunarodnom pravu [...] Sudsko vijeće smatra silovanje bilo koje osobe činom dostojnim prezira koji udara u samo jezgro ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta” (paragrafi 495–496).

Ovaj vodič će se posebno fokusirati na **međunarodne mehanizme ljudskih prava** i mehanizme koji su relevantni za žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, i na taj način analizirati koje su to **međunarodne obaveze države** i koji međunarodni mehanizmi mogu pratiti poštivanje tih obaveza.

KAKVA JE RAZLIKA IZMEĐU MEĐUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA, MEĐUNARODNOG PRAVA LJUDSKIH PRAVA I MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG PRAVA?

Međunarodno humanitarno pravo (International humanitarian law – IHL) primjenjuje se u vrijeme rata i ima za cilj da zaštiti ljude koji nisu učestvovali ili više ne učestvuju u neprijateljstvima. Pravila IHL nameću obaveze svim stranama u sukobu, a posebno državama.

Međunarodno pravo ljudskih prava primjenjuje se i u vrijeme sukoba i u miru, i glavni mu je cilj da zaštiti pojedince od samovoljnog ponašanja njihovih vlada.

Međunarodno krivično pravo odnosi se na odgovornost pojedinaca za najteže međunarodne zločine, kao što je genocid, zločin protiv čovječnosti i ratni zločin.

2. MEĐUNARODNI PRAVNI MEHANIZMI KOJI SU POSEBNO RELEVANTNI ZA ŽENE ŽRTVE SILOVANJA ILI DRUGIH OBLIKA SEKSUALNOG NASILJA

Tokom godina usvojeno je više međunarodnih dokumenata koji su relevantni za žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja.

ZNAČAJ UPOZNAVANJA SA RELEVANTNIM MEĐUNARODNIM MECHANIZMIMA

Da bi se zahtijevalo ostvarivanje prava žrtava, od suštinskog je značaja znati koja su to prava i koji međunarodni pravni mehanizmi ih štite.

U ovom poglavlju čitatelj(ica) može naći sveobuhvatnu listu prava koja su međunarodno priznata kao prava žena žrtava seksualnog nasilja.

Ova lista sadrži mehanizme koji su različiti po svojoj pravnoj prirodi (obavezujući i neobavezujući), a koji se razmatraju hronološkim redoslijedom.

Neki od usvojenih mehanizama su **obavezujući** (ugovori, protokoli, konvencije i paktovi), a neki nisu (deklaracije, smjernice, skupovi principa).

Kada se kaže da je neki mehanizam **obavezujući** za države znači da su one **preuzele zakonske obaveze** (nešto što države **moraju** uraditi). Ako neki mehanizam **nije obavezujući** za države, on samo ukazuje na to što bi **države trebale uraditi**. Ipak, i neobavezujući mehanizmi imaju značajnu moralnu i simboličku vrijednost, i ponekad mogu sadržavati odredbe koje imaju indirektan efekat pošto oni reproduciraju **generalno priznata običajna pravila**.

Običajna pravila su prepoznata i priznata kao obavezujuća od strane međunarodne zajednice.

Ovaj vodič će se detaljnije pozabaviti analizom onih dokumenata koji sadrže odredbe koje su posebno relevantne za žene žrtve silovanja, dok će se ostali mehanizmi, koji su više opšte prirode, biti samo spomenuti.

2.1 Deklaracija o zaštiti žena i djece u izvanrednim situacijama i Oružanom sukobu (1974)

Ovu deklaraciju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila rezolucijom 3318 (XXXIX) od 14. decembra 1974.¹ Kao deklaracija, ona sama po sebi nije obavezujuća. Međutim, ona sadrži odredbe koje reproduciraju običajna pravila međunarodnog prava koja, kao takva, imaju obavezujući karakter. Posebno utvrđuje da u vrijeme rata:

Države moraju **zabraniti i kriminalizirati** sve oblike progona, mučenja (uključujući silovanje), kaznene mjere, ponižavajuće postupanje i nasilje nad civilnim stanovništvom (a posebno ženama i djecom);

To implicira također da države imaju **pozitivnu obavezu** da, kada su počinjena ova krivična djela, provedu istragu, identificiraju odgovorne osobe i sankcioniraju ih.

Pozitivna obaveza znači da države moraju nešto uraditi (dok negativna obaveza znači da države ne smiju nešto uraditi).

2.2 Dopunski Protokol i Ženevske konvencije iz 1949 (1977)

Dopunski Protokol i Ženevske konvencije iz 1949 usvojen je 8. juna 1977. Kao sporazum međunarodnog humanitarnog prava, ima obavezujuću prirodu. On se *bavi međunarodnim oružanim sukobima*.² Član 76, stav 1 Dopunskog Protokola I predviđa da:

Sa ženama će se postupati sa posebnim obzirima i one će biti zaštićene naročito protiv silovanja, prinudne prostitucije i svakog drugog oblika nedoličnog napada (ovaj posljednji izraz, donekle zastario, označava „druge oblike seksualnog nasilja”).

¹ Integralni tekst (na engleskom jeziku) ove Deklaracije se može naći na: www2.ohchr.org/english/law/protectionwomen.htm.

² Bosna i Hercegovina je država potpisnica od 31. decembra 1992. godine.

2.3 Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979)

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena usvojena je 18. decembra 1979. g. i stupila na snagu 3. septembra 1981. godine.³ Bosna i Hercegovina je država potpisnica od 1. septembra 1993. godine. Konvencija garantira prava svih žena da ne budu diskriminirane i nameće obaveze

državama potpisnicama da osiguraju zakonsko i praktično uživanje tog prava. Posebno, države potpisnice moraju:

- Utvrditi **zakonsku zaštitu prava žena na jednakoj osnovi sa muškarcima** i osigurati preko nadležnih domaćih sudova i drugih javnih institucija pružanje efektivne zaštite žena od svih diskriminatorskih radnji;
- Uzdržati se od svih radnji odnosno praksi diskriminacije žena i osigurati da javni organi i institucije djeluju u skladu sa ovom obavezom;
- Poduzeti odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavstvo, da se **izmijene ili ukinu postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koji predstavljaju diskriminaciju žena;**
- Poduzeti na svim poljima, a posebno na političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom, sve **odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavne, da se osigura puni razvoj i napredovanje žena,** u svrhu garantiranja korištenja i uživanja ljudskih prava i temeljnih sloboda na jednakoj osnovi sa muškarcima.

Konvencija ne navodi izričito predmet nasilja nad ženama, ali njene odredbe predstavljaju čvrst skup garancija i za žene žrtve seksualnog nasilja. Konvencija uspostavlja obaveze države da osigura pristup pravdi, kompenzaciji i reparaciji bez diskriminacije za ovu populaciju. Generalno, žene imaju pravo uživati svoja prava na zdravlje, obrazovanje, učešće u političkom životu i na porodični život bez miješanja i diskriminacije.

³ Više (na engleskom jeziku) o Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena može se naći na www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet22en.pdf. Pogledati također korisnu Knjižicu (na engleskom) *CEDAW made easy: questions and answers booklet (CEDAW učinjen lakim: knjižica sa pitanjima i odgovorima)* www.hrea.org/erc/Library/display_doc.php?url=http%3A%2F%2Fwww.unifem.org%2Fattachments%2Fproducts%2FCEDAWMadeEasy.pdf&external=N (posebno se fokusira na Karibe, ali sadrži i opće informacije i podatke).

6. oktobra 1999. godine usvojen je Opcioni protokol na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (stupio je na snagu 22. decembra 2000. godine) Opcioni protokol regulira nadležnost Komiteta za ukidanje svih oblika diskriminacije žena da prima i razmatra pojedinačne i među-državne komunikacije koje se odnose na navodna kršenja prava koja se štite Konvencijom.

Konvencijom se uspostavlja Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena.⁴

Opća preporuka br. 19 iz 1992. godine o nasilju nad ženama

Između ostalih aktivnosti Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena nalazi se i izdavanje „općih preporuka“ o bilo kojem pitanju koje pogađa žene, a za koje smatra da bi mu države trebale posvetiti veću pažnju. Godine 1992. usvojio je opću preporuku o predmetu nasilja nad ženama, čime je, osim što je dao komentare i tumačenja nekih članova CEDAW, formulirao i jedan broj **preporuka državama u pogledu mjera koje moraju usvojiti u korist žena žrtava seksualnog nasilja**, među kojima su:

“Države potpisnice trebaju usvojiti zakone protiv [...] silovanja, seksualnog napada i drugog rodno zasnovanog nasilja i pružiti **odgovarajuću zaštitu svim ženama** i poštivati njihov integritet i dostojanstvo. **Žrtvama se trebaju pružiti odgovarajuće usluge zaštite i podrške.** [...]” (stav 24.b);

“Države potpisnice trebaju poduzeti zakonske i druge potrebne mjere da bi se postigla efikasna zaštita žena od rodno zasnovanog nasilja, uključujući, između ostalog: [...] **efektivne pravne mjere, uključujući kaznene sankcije, građanske pravne lijekove i davanje kompenzacije u cilju zaštite žena od svih oblika nasilja** [...]” (stav 24.t.i);

“Mjere za zaštitu [žena] od nasilja trebaju uključivati i **mogućnosti obuke i zapošljavanja** [...]” (stav 24.p);

“Države potpisnice trebaju uspostaviti **ili podržati usluge za žrtve [...] silovanja, seksualnog napada i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, uključujući izbjeglice, posebno obučene zdravstvene radnike, rehabilitaciju i savjetovanje**” (stav 24.k);

⁴ *Infra para. 4.2.3*

2.4 Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama (1993)

Ova deklaracija usvojena je rezolucijom Generalne skupštine br. 48/104 od 20. decembra 1993. godine.⁵ Kao deklaracija, ona nije sama po sebi pravno obavezujuća, ali sadrži određene odredbe koje reproduciraju običajna pravila i kao takva, stvaraju međunarodne obaveze za države. Važno je napomenuti da se njene odredbe ne primjenjuju samo u vrijeme rata, nego i u vrijeme mira.

Prvo, deklaracija navodi da izraz „nasilje nad ženama“ uključuje silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno maltretiranje i prijetnje, prinudnu prostituciju i fizičko, seksualno ili psihološko nasilje koje vrši ili odobrava država. Ovaj posljednji izraz označava da je počinitelj djela nasilja predstavnik države (npr. pripadnik policije ili vojske itd.), ili da, čak i ako sam počinitelj nije predstavnik države, država na neki način podržava, tolerira ili pristaje na njegova djela.

Osim što još jednom utvrđuje da žene moraju uživati sva temeljna ljudska prava, ova deklaracija predviđa, između ostalog, da:

- a) **Države moraju spriječiti, istražiti (A)** i, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, **kazniti (B)** djela nasilja počinjena nad ženama, bilo da su počinjena od strane predstavnika države ili privatnih osoba.

 (A) *To znači da ako je silovanje ili drugi oblik seksualnog nasilja počinjen, organi države moraju identificirati odgovorne osobe, provesti brzu, nepristranu, neovisnu i detaljnu istragu i krivično goniti odgovorne osobe.*

(B) *Ovo znači da se onima koji su odgovorni za silovanje odnosno drugi oblik seksualnog nasilja mora suditi i izreći kazna. Kazna mora biti proporcionalna težini krivičnog djela.*

- b) **Države moraju razraditi kaznene, građanske, radne i administrativne sankcije** u domaćem zakonodavstvu za kažnjavanje i obeštećenje za povrede nanese ženama koje su bile izložene nasilju. To znači da osobe odgovorne za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja moraju biti izvedene pred sud i mora im biti izrečena kazna. Kazna mora biti proporcionalna težini krivičnog djela.

⁵ Integralni tekst Deklaracije na engleskom može se naći na: www2.ohchr.org/english/law/eliminationvaw.htm.

- c) Žene koje su izložene nasilju trebaju dobiti **pristup mehanizmima pravde**. To se može postići, na primjer, primjenom sistema besplatne pravne pomoći ili oslobađanjem od taksi osoba koje ne raspolažu potrebnim ekonomskim sredstvima.
- d) Žene koje su izložene nasilju trebaju dobiti **pravične i efektivne lijekove** za pretrpljenu štetu (ovo uključuje, ali se ne ograničava, na finansijsku kompenzaciju za pretrpljenu štetu).
- e) Države moraju informirati žene o njihovim pravima da koriste takve mehanizme. To znači da države moraju naći načina da dođu do žena žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja i informiraju ih o njihovim pravima na način koji one mogu razumjeti.
- f) Države moraju raditi na tome da osiguraju da žene žrtve nasilja i, kada je potrebno, njihova **djeca, dobiju stručnu pomoć, kao što je rehabilitacija, pomoć u brizi za djecu i održavanje djece, liječenje, savjetovanje i zdravstvene i socijalne usluge, mogućnosti i programe, kao i strukture podrške, i trebaju poduzeti sve odgovarajuće mjere da promoviraju njihovu sigurnost i fizičku i psihičku rehabilitaciju.**

 Države moraju osigurati da ne samo žene žrtve nasilja, nego, u određenim okolnostima, i djeca imaju pristup mjerama rehabilitacije i pomoći. Cilj ovih mjera mora biti da se osigura njihovo fizičko i psihičko zdravlje i reintegracija u normalan život.

- g) Države moraju osigurati da predstavnici agencija za provođenje zakona i javni dužnosnici prođu obuku koja će ih učiniti senzitivnim na potrebe žena. Predstavnici države i osoblje koje radi sa ženama žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja moraju proći odgovarajuću obuku tako da znaju koja su to prava i specifične potrebe žena.
- h) Države moraju usvojiti sve odgovarajuće mjere, posebno na polju obrazovanja, da uklone predrasude i prakse zasnovane na ideji inferiornosti odnosno superiornosti bilo kojeg spola i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Države moraju javno osuditi sve oblike stereotipa i predrasuda i obrazovati buduće generacije da usvoje drugačiji pristup.

2.5 Rezolucija Vijeća sigurnosti 1325 od 31. oktobra 2000. godine

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je organ čiji je mandat da održava međunarodni mir i sigurnost. 31. oktobra 2000. godine, Vijeće sigurnosti je usvojilo Rezoluciju 1325, kojom, između ostalog:

- Poziva sve strane u oružanom sukobu da **poduzmu posebne mjere da zaštite žene i djevojčice** od rodno zasnovanog nasilja, a posebno silovanja ili drugih oblika seksualnog zlostavljanja, kao i svih drugih oblika nasilja u situacijama oružanog sukoba; i
- Naglašava odgovornost svih država **da okončaju nekažnjivost i krivično gone osobe odgovorne** za genocid, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine, uključujući one koji se odnose na seksualno i drugo nasilje nad ženama i djevojčicama, i u tom pogledu naglašava potrebu da se **ovi zločini izuzmu, tamo gdje je to izvodivo, od davanja amnestije.**

2.6 Rezolucija Vijeća sigurnosti 1820 od 19. juna 2008. godine

19. juna 2008. godine Vijeće sigurnosti usvojilo je još jednu rezoluciju koja je relevantna za žene žrtve silovanja i drugih oblika nasilja nad ženama tokom oružanog sukoba. U ovoj rezoluciji, Vijeće sigurnosti naglašava da seksualno nasilje, kada se koristi kao taktika ratovanja usmjerena protiv civila, može značajno pogoršati situaciju oružanog sukoba i usporiti obnovu međunarodnog mira. U tom svjetlu, između ostalog, Vijeće sigurnosti:

- **zahtijeva da sve strane u oružanom sukobu bez odlaganja poduzmu odgovarajuće mjere da zaštite civile (A)**, uključujući žene i djevojčice, od svih oblika seksualnog nasilja, što može uključiti provođenje odgovarajućih vojno-disciplinskih mjera i **pridržavanje načela komandne odgovornosti (B)**, obučavanje trupa o kategoričnoj zabrani svih oblika seksualnog nasilja protiv civila, raskrinkavanje mitova koji pokreću seksualno nasilje, provjeru sposobnost i integriteta (vetting) oružanih i sigurnosnih snaga da bi se sagledala eventualna ranija djela silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, i evakuaciju žena i djece koji su izloženi neposrednoj prijetnji seksualnog nasilja u sigurnost; i

(A) Ovo znači da Države imaju pozitivnu obavezu da poduzmu konkretne i djelotvorne mjere da zaštite civile od svih oblika seksualnog nasilja. Sa jasnim ciljem preventive, države moraju osigurati da pripadnici vojske budu adekvatno obučeni o zabrani seksualnog nasilja i da je uspostavljen jasan komandni lanac da bi se bolje utvrdila pojedinačna krivična odgovornost.

(B) Ovo znači da nadređeni ne samo da je odgovoran za ono što on/ona radi, nego i za ono što urade njegovi/njeni podređeni, ukoliko je propustio/la da poduzme sve mjere da spriječi vršenje krivičnih djela od strane svojih podređenih.

- **naglašava neophodnost da se krivična djela seksualnog nasilja izuzmu iz odredbi koje se odnose na amnestiju u kontekstu procesa rješavanja konflikata.** To znači da osobe za koje se navodi da su počinile silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja tokom sukoba neće biti obuhvaćene zakonom o amnestiji odnosno sličnim mjerama koje bi imale učinak da ih se izuzme od krivičnih postupaka ili sankcija;
- **poziva Zemlje članice da ispoštuju svoje obaveze krivičnog gonjenja osoba odgovornih za takva djela, da osiguraju da sve žrtve seksualnog nasilja, posebno žene i djevojčice, uživaju jednaku zaštitu zakona i jednak pristup pravdi, i naglašava značaj ukidanja nekažnjivosti za takva djela kao dio sveobuhvatnog pristupa traženju održivog mira, pravde, istine i nacionalnog pomirenja.**

Još dvije relevantne rezolucije Vijeća sigurnosti: graditeljski blokovi za implementaciju rezolucija 1325 i 1820

Rezolucija 1889 (5. oktobar 2009.): Vijeće sigurnosti poziva na strategiju **povećanje zastupljenosti žena u odlučivanju oko rješavanja konflikata**, uključujući pokazatelje i prijedloge mehanizama monitoringa. Između ostalog, države moraju voditi **posebnu evidenciju novca koji se troši na žene u post-konfliktnoj situaciji i planiranju oporavka.** U istoj rezoluciji, Vijeće sigurnosti utvrđuje:

“odgovornost svih država da ukinu nekažnjivost i da krivično gone osobe odgovorne za sve oblike nasilja počinjenog nad ženama i djevojčicama u oružanim sukobima, uključujući silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja.” (stav 3).

Ono također potiče Zemlje članice u post-konfliktnim situacijama da:

“uz konsultacije sa civilnim društvom, uključujući organizacije žena, detaljno specificiraju potrebe i prioritete žena i djevojčica i kreiraju konkretne strategije, u skladu sa svojim pravnim sistemima, da zadovolje te potrebe i prioritete, koji obuhvaćaju, između ostalog, podršku za veću fizičku sigurnosti i bolje društveno–ekonomske uslove, kroz obrazovanje, aktivnosti ostvarivanja prihoda, pristup osnovnim uslugama, posebno zdravstvenim uslugama, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i mentalno zdravlje, rodno–senzitivne snage za provođenje zakona i pristup pravdi, kao i unaprjeđenje kapaciteta za angažiranje u javnom odlučivanju na svim nivoima” (stav 10).

Rezolucija 1960 (16. decembar 2010): Vijeće sigurnosti je pozvalo na uspostavljanje okvira praćenja i izvještavanja seksualnog nasilja u sukobima. **Imena strana u oružanom sukobu za koje se „osnovano sumnja da su počinile ili bile odgovorne za sistematsko silovanje i druge oblike seksualnog nasilja u situacijama oružanog sukoba u okviru rada Vijeća sigurnosti „moraju biti uključeni u godišnje izvještaje o implementaciji rezolucije 1820 i 1888.** Navedenu listu će Vijeće sigurnosti koristiti kao osnovu za fokusiraniji angažman Ujedinjenih nacija sa tim stranama, uključujući, po potrebi, mjere u skladu sa procedurama relevantnih komiteta za sankcije.

2.7 Rezolucija 1670 (2009) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope

Na evropskom nivou, 29. maja 2009. godine, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je usvojila Rezoluciju 1670 koja se odnosi na seksualno nasilje nad ženama u oružanom sukobu. Ovaj dokument navodi izravne reference na slučajeve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja počinjene tokom

rata na Balkanu, i obznanjujući činjenicu da nije bilo gotovo nikakvog krivičnog gonjenja za silovanja ili druga djela seksualnog nasilja pred domaćim sudovima, i da je hiljadama žrtava uskraćen pristup pravdi, reparaciji i obeštećenju.

Između ostalog, Parlamentarna skupština poziva Zemlje članice (Bosna i Hercegovina je postala članica Vijeća Evrope 24. aprila 2002. godine) da:

- Osiguraju da silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja **budu kodificirani kao autonomna krivična djela (što znači da se u Krivičnom zakonu predvide specifične i autonomne odredbe koje se odnose na ova krivična djela) u skladu sa međunarodnim standardima kako bi se omogućilo krivično gonjenje odgovornih osoba;**
- **Razmotre sankcioniranje zemalja koje ne žele** zaštititi žene od seksualnog nasilja u oružanom sukobu ili **krivično goniti počinitelje.**

2.8 Ostale relevantne odredbe

U međunarodnom humanitarnom pravu, **član 12 Prve i Druge Ženevske konvencije iz 1949** (respektivno za Poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu i o Poboljšanju stanja ranjenika, bolesnika i brodolomnika koji su pripadnici oružanih snaga na moru) sadrži dosta generičke indikacije da će se „žene tretirati uz puno uvažavanje koje se duguje njihovom polu“.

Član 27 Četvrte Ženevske konvencije koja se odnosi na Zaštitu civila u vrijeme rata navodi da će „žene uživati posebnu zaštitu od svakog napada na njihovu čast, posebno od silovanja, prinudne prostitucije ili bilo kakvog drugog oblika nedoličnog napada“.

Član 3, koji je zajednički za četiri Ženevske konvencije pokriva situacije oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter. On utvrđuje da **osobe koje ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima** (civilni i članovi oružanih snaga koji su položili oružje i koji se više ne bore zbog bolesti, ranjavanja, zatvaranja ili iz bilo kojeg drugog razloga) **će u svim okolnostima uživati human tretman, bez bilo kakve diskriminacije.** Posebno, u pogledu navedenih ljudi, **nasilje usmjereno prema životu i**

osobi, uključujući okrutno postupanje i mučenje i ispade protiv ličnog dostojanstva, a posebno ponižavajući i degradirajuće postupanje, je zabranjeno u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu.

Sve četiri Ženevske konvencije su međunarodni ugovori i kao takve su obavezujuće za države potpisnice. Ove konvencije su stupile na snagu 21. oktobra 1950. godine, i sada imaju praktično univerzalnu primjenu. Štoviše, mnoge njihove odredbe se sada smatraju običajnim pravilima. To znači da se navedene odredbe primjenjuju i moraju poštivati svugdje na svijetu.

Dopunski Protokol II Ženevske konvencije iz 1949 usvojen je 8. juna 1977. godine, i također ima obavezujući karakter. Odnosi se na oružane sukobe koji nemaju međunarodni karakter. **Član 4 Dopunskog Protokola II predviđa da:**

1. Sve osobe koje ne učestvuju izravno ili koje su prestale izravno učestvovati u neprijateljstvima, bez obzira da li je njihova sloboda ograničena ili ne, imaju pravo na poštivanje svoje osobe, časti i uvjerenja i vjerskih praksi. Oni će u svim okolnostima biti tretirani na human način, bez negativnog izdavanja. Zabranjeno je izdavati naređenje da ne smije biti preživjelih.

2. Uvažavajući općenitost gore navedenog, slijedeća djela protiv osoba navedenih u stavu 1 jesu i ostal će zabranjeni u svako vrijeme i na svakom mjestu:

(a) nasilje protiv života, zdravlja i fizičkog i mentalnog blagostanja osoba, a posebno namjerna ubistva, kao i okrutno postupanje, kao što je mučenje, sakaćenje i svi oblici tjelesnog kažnjavanja; [...]

(e) nasilna djela protiv ličnog dostojanstva, a posebno ponižavajuće ili degradirajuće postupanje, silovanje, prinudna prostitucija, i svi oblici nedoličnog napada;

[...] (h) prijetnje izvršenjem bilo kojeg od gore navedenih djela. [...]

U pogledu međunarodnog prava ljudskih prava, postoji više odredbi u različitim ugovorima koje se također mogu primijeniti na žene žrtve seksualnog nasilja i koje su, skupa sa tumačenjem razrađenim od strane odgovarajućih tijela za praćenje, korisne za utvrđivanje postojećih međunarodnih obaveza država u pogledu ove grupe osoba, u smislu sprječavanja i sankcioniranja određenih kršenja, kao i

pružanje integralne reparacije (uključujući mjere rehabilitacije, restitucije i garancija ne-ponavljanja) žrtvama i njihovim porodicama. Na primjer:

- **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima** (stupio na snagu 23. marta 1976. godine; Bosna i Hercegovina je ratificirala ovaj ugovor 1. septembra 1993. godine) sadrži jedan broj relevantnih odredbi. Posebno:

Član 2, stavovi. 2 i 3 "Kada to nije već predviđeno postojećim zakonodavnim ili drugim mjerama, svaka država potpisnica ovog Pakta preuzima obavezu da poduzme potrebne korake, u skladu sa svojim ustavnim procesima i sa odredbama ovoga Pakta, da **usvoji takve zakone ili druge mjere kakvi su potrebni da se realiziraju prava priznata u ovom Paktu** 3. Svaka država potpisnica ovoga Pakta preuzima obavezu da: (a) osigura da svaka osoba čija su prava ili slobode koje su ovdje priznate ugrožene ima djelotvoran lijek (ovaj posljednji izraz znači dostupnu i efikasnu proceduru utvrđivanja prava podnosioca zahtjeva), podrazumijevajući i slučajeve kada je djelo počinjeno od strane osobe koja djeluje u službenom svojstvu; (b) osigurati da svim osobama koje traže taj lijek pravo na njega utvrdi nadležni sudski, administrativni ili zakonodavni organ, odnosno svaki drugi nadležni organ predviđen pravnim sistemom države, i da razvije mogućnosti sudskog lijeka; (c) osigurati da nadležni organi provode te lijekove kada to situacija nalaže."

Ovo znači da države imaju pozitivnu obavezu da usvoje zakone koji u stvari omogućuju provođenje prava priznatih Paktom. Na primjer, države moraju usvojiti zakone koji kriminaliziraju silovanje u skladu sa međunarodnim standardima.

Član 3 "Države potpisnice ovog Pakta preuzimaju obavezu da osiguraju **jednaka prava muškaraca i žena na uživanje svih građanskih i političkih prava** navedenih u ovom Paktu."

Član 7 „**Nitko neće biti izložen mučenju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. [...]**".

Član 10.1 "Sve osobe kojima je uskraćena sloboda **bit će tretirane humano i sa poštivanjem inherentnog dostojanstva ljudskog bića**".

Ovo znači da čak i ako je osoba zakonito lišena slobode, moraju se i dalje poštivati određeni standardi da bi se osiguralo da se prema toj osobi odnosi humano. Na primjer, osobe lišene slobode će imati medicinsko liječenje i živjet će u humanim uslovima (na neprenapućenim mjestima i uz pridržavanje minimalnih higijenskih uslova).

Komitetu za ljudska prava povjereno je praćenje implementacije ovog ugovora.⁶

- **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima** (na snazi od 3. januara 1976. godine; Bosna i Hercegovina je ratificirala ovaj ugovor 1. septembra 1993. godine) sadrži više općih odredbi koje bi mogle biti relevantne i za žene žrtve seksualnog nasilja. Posebno:

Član 2, stav 2 "Države potpisnice ovog Pakta preuzimaju obavezu da garantiraju da **prava zaštićena ovim Paktom budu realizirana bez diskriminacije** bilo koje vrste u odnosu na rasu, boju, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, imovinu, rođenje ili neki drugi status."

Član 6 "1. Države potpisnice ovog Pakta priznaju **pravo na rad**, koji podrazumijeva pravo svake osobe da ima mogućnost da zaradi za život radom koji slobodno izabere i prihvati, i poduzet će odgovarajuće korake da zaštiti ovo pravo. 2. Koraci koje će poduzeti država potpisnica ovog Pakta da bi ostvarila punu realizaciju ovog prava uključivat će **tehničko i stručno vođenje i programe obuke**, politike i tehnike za postizanje stabilnog ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja i punu i produktivnu zaposlenost pod uslovima koji štite temeljne političke i ekonomske slobode pojedinca."

Ovo znači da će država ne samo štiti prava onih koji već rade, nego da će usvojiti mjere da omogući onima koji ne rade, ali voljni su da rade, da steknu bolje kvalifikacije.

Član 10 "[...] Najšira moguća **zaštita i pomoć se treba pružiti porodici**, koja predstavlja prirodnu i temeljnu jedinicu društva, posebno kada se radi o njenom osnivanju i dok je odgovorna za brigu i obrazovanje ovisne djece. U brak budući supružnici moraju stupati svojom slobodnom voljom. 3. **Potrebno je poduzeti posebne mjere i pružiti pomoć u ime sve djece i mladih osoba** bez diskriminacije po osnovu roditeljstva ili drugih uslova. [...]"

Član 11, stav 1 Države potpisnice ovog Pakta priznaju pravo svih osoba na **adekvatan životni standard** za njih i njihovu porodicu, **uključujući adekvatnu ishranu, odjeću i stanovanje, i trajno unaprjeđenje uslova života** [...].

Član 12, stavovi 1 i 2.d): "Države potpisnice ovog Pakta priznaju pravo svake osobe **na uživanje najviših ostvarivih standarda fizičkog i mentalnog zdravlja**." „Države potpisnice ovog pakta trebaju poduzeti korake da ostvare punu realizaciju ovog prava koji će podrazumijevati i one koji su potrebni za: [...] Stvaranje uslova koji će osigurati svima medicinske usluge i medicinsku pažnju u slučaju bolesti”

Komitetu za ekonomska, socijalna i kulturna prava povjeren je jedan broj funkcija praćenja implementacije Pakta.⁷

- **Konvencija protiv mučenja i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja** (na snazi od 26. juna 1987. godine) sadrži jedan broj relevantnih odredbi, pošto se silovanje može smatrati jednim oblikom mučenja.

Član 1 U svrhe ove Konvencije, termin „**mučenje**“ označava svako djelo kojim se **namjerno nanosi težak bol ili patnja, bilo fizička bilo mentalna, osobi u svrhe dobivanja od te osobe ili treće osobe informacija ili priznanja, kažnjavanje osobe za djelo koje je počinila ili se sumnja da ga je počinila treća osoba, ili zastrašivanje ili prisiljavanje te osobe ili treće osobe, ili iz bilo kojeg razloga zasnovanog na diskriminaciji** bilo koje vrste, kada tu bol i patnju nanosi ili njeno nanošenje potiče ili se vrši uz pristanak ili slaganje javnih dužnosnika ili drugih osoba koje djeluju u službenom svojstvu. Ne uključuje bol i patnju koja je posljedica samih zakonskih sankcija, njima je inherentna ili je njima uzrokovana.

⁶ Vidi *infra* para. 4.2.1.

⁷ Više informacija možete naći na web stranici: www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/index.htm.

Član 2 Svaka država članica će poduzeti **djelotvorne zakonodavne, administrativne, sudske i druge mjere da spriječi djela mučenja na svim teritorijima pod svojom jurisdikcijom**. 2. Nikakve izuzetne okolnosti, kada je država u ratnom stanju ili u stanju neposredne ratne opasnosti, u stanju interne političke nestabilnosti ili u bilo kojem drugom vanrednom stanju ne mogu se koristiti kao opravdanje za mučenje. 3. **Naređenje nadređenog oficira ili javnog organa ne može se koristiti kao opravdanje za mučenje**.

Član 4 Svaka država članica će osigurati da sva **djela mučenja predstavljaju krivična djela prema njenom zakonu**. Isto se odnosi na svaki pokušaj mučenja i na djela bilo koje osobe sudjeluje ili uzima učešće u mučenju. 2. Svaka država potpisnica će učiniti ova djela kažnjivim odgovarajućim kaznama koje će uzeti u obzir ozbiljnost njihove prirode.

Član 5 Svaka država potpisnica će poduzeti mjere koje su potrebne da se **uspostavi njena nadležnost** nad prekršajima navedenim u član 4 u slijedećim slučajevima: (a) kada su **djela počinjena na teritoriji pod njenom jurisdikcijom** [...]; (b) kada je **navodni počinitelj državljanin te države**; (c) kada je **žrtva državljanin države**, ako to država smatra adekvatnim. 2. Svaka država potpisnica će isto tako **poduzeti mjere koje bude potrebno da uspostavi svoju jurisdikciju nad tim djelima u slučajevima kada je navodni počinitelj prisutan na teritoriju pod njenom jurisdikcijom, a ne izruči ga** u skladu sa Članom 8 bilo kojoj drugoj državi spomenutoj u stavu 1 člana 3. Ova Konvencija ne isključuje vršenje bilo kakve krivične jurisdikcije u skladu sa domaćim zakonom.

Član 7, stav 1: Država potpisnica pod čijom se jurisdikcijom nalazi teritorij na kojemu se nalazi osoba koja je navodno počinila djelo iz člana 4 će u slučajevima predviđenim Članom 5, **ako tu osobu ne izruči, pokrenuti predmet pred nadležnim organima u svrhe krivičnog gonjenja**. [...]

Ove odredbe su od posebnog značaja pošto one utvrđuju da, ako se na neku osobu sumnja ili se optužuje da je vršila mučenje na teritoriju države potpisnice ove Konvencije, ta država mora ili izručiti tu osobu da joj se sudi pred nadležnim sudom (domaćim ili međunarodnim) ili poduzeti potrebne korake da direktno osudi i kazni dotičnu osobu.

Član 12 Svaka država potpisnica će se pobrinuti da njeni nadležni organi obave **brzu i nepristranu istragu kada god postoji razumna osnova da se smatra da je počinjeno djelo mučenja na teritoriju pod njenom jurisdikcijom**.⁸

Član 14, stav 1 Svaka država potpisnica će se osigurati u svom pravnom sistemu da žrtva djela mučenja **dobije obeštećenje i da ima provodivo pravo na pošteno i adekvatnu naknadu, uključujući i sredstva za što potpuniju rehabilitaciju**. U slučaju da zbog posljedica mučenja nastupi smrt žrtve, osobe koje je ona izdržavala imat će pravo na naknadu. [...]⁹

Komitet protiv mučenja zadužen je da prati implementaciju ovog ugovora.¹⁰

- **Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda** (koja se također naziva i Evropska konvencija o ljudskim pravima) sadrži više relevantnih odredbi. Posebno treba navesti:

Član 3 "Nitko neće biti izložen mučenju ili nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju".

Član 8 "Svatko ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, svoga doma i korespondencije. 2. Javni organi neće ometati ostvarivanje ovih prava, osim u slučajevima predviđenim zakonom i kada je to neophodno u demokratskom društvu u interesu državne sigurnosti, javne sigurnosti i ekonomske dobrobiti zemlje, za sprječavanje nereda i kriminala, za zaštitu zdravlja ili morala, ili za zaštitu prava i sloboda drugih."

Član 13 "Svi čija su prava i slobode predviđene ovom Konvencijom prekršene **imat će efikasan pravni lijek pred nacionalnim organom**, također i u slučaju kada je djelo počinila osoba djelujući u službenom svojstvu".

Član 14 "Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom osigurat će se **bez diskriminacije po osnovu spola, rase, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, povezanosti sa nacionalnim manjinama, imovinskog statusa, statusa stečenog rođenjem ili nekog drugog statusa**."

⁸ O obavezama vođenja istrage vidi infra para. 3.2.

⁹ O obavezama davanja naknade i integralne reparacije vidi infra para. 3.3.

¹⁰ Vidi infra para. 4.2.2.

Mandat za praćenje implementacije ovog ugovora ima Evropski sud za ljudska prava.¹¹

Druge važne reference

- Povodom Četvrte Svjetske konferencije žena koja je održana u Pekingu u septembru 1995. godine, usvojena je **Pekinška deklaracija i platforma za akciju**. Platforma predstavlja plan osnaživanja žena i formirana je oko 12 ključnih problematičnih područja, uključujući „nasilje nad ženama“ i „žene i oružani sukob“.
- U **Milenijskoj deklaraciji Ujedinjenih nacija** (2000), države se odlučuju **na borbu protiv svih oblika nasilja nad ženama i na implementaciju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena**.
- Između 2000. i 2004. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvaja više rezolucija o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama kojima potiče države potpisnice **da ojačaju svijest i preventivne mjere za eliminaciju svih oblika nasilja nad ženama**.
- Godine 2000., Generalna skupština održava posebnu sjednicu pod nazivom „**Žene 2000: rodna jednakost, razvoj i mir za dvadeset prvo stoljeće**“. Ishod ove sesije bilo je usvajanje političke deklaracije.
- Godine 2005., Generalna skupština je usvojila **Ishodni dokument Svjetskog samita o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama i djevojčicama, uključujući ukidanje nekažnjivosti i osiguranje zaštite civila, posebno žena i djevojčica, tokom i nakon oružanih sukoba**. U ovom dokumentu države ponovno potvrđuju svoju opredijeljenost za **ukidanje svih oblika diskriminacije i nasilja nad ženama** i djevojčicama, **uključujući ukidanje nekažnjivosti** i osiguranje zaštite civila, posebno žena i djevojčica, tokom i nakon oružanih sukoba u skladu sa obavezama države prema međunarodnom pravu ljudskih prava.
- Godine **2006.**, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija izdaje **Dubinsku studiju svih oblika nasilja nad ženama**, kojom se detaljno analiziraju i ističu međunarodne obaveze Država.

¹¹ Vidi *infra* para. 4.3.

- U periodu između 2006. i 2010. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvaja više rezolucija o **Intenziviranju napora na eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama**, kojom se **snažno osuđuje nasilje nad ženama počinjeno od strane države, privatnih osoba ili ne-državnih aktera** i potiču međunarodne institucije i države da intenziviraju napore i podršku aktivnostima na njegovom eliminiranju.
- Godine 2010., Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih nacija usvaja rezoluciju o **Ubrzavanju napora na eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama: osiguranje dužne pažnje u prevenciji**. U ovoj rezoluciji Vijeće za ljudska prava naglašava da **države imaju obavezu da osiguraju „dužnu pažnju“ (due diligence) (odnosno, da poduzmu sve moguće mjere) da spriječe, istraže, krivično gone i kažnjavaju počinitelje nasilja nad ženama**.

Akcija Ujedinjenih nacija protiv seksualnog nasilja u sukobu

Da bi se stvorila svijest o seksualnim zlostavljanjima počinjenim nad ženama u sukobima i da bi se održala globalna kampanja sprječavanja i istrebljenja ove užasne prakse, nekoliko **agencija Ujedinjenih nacija** odlučilo je udružiti svoje napore:

- Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme – UNDP);
- Ured visokog povjerenika za ljudska prava (Office of the High Commissioner for Human Rights – OHCHR);
- Visoki povjerenik Ujedinjenih nacija za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees – UNCHR);
- Ured za koordinaciju humanitarnih poslova (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs – OCHA);

- Tijelo Ujedinjenih nacija za rodnu jednakost i osnaživanje žena (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women – UN Women);
- Fond za djecu Ujedinjenih nacija (United Nations Children's Fund – UNICEF);
- Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization – WHO);
- Svjetski program hrane (World Food Programme – WFP);
- Fond za stanovništvo Ujedinjenih nacija (United Nations Population Fund – UNPFA); i
- Odjel za mirovne operacije (Department of Peacekeeping Operations – DPKO).

Cilj ovih organizacija je da unaprijede koordinaciju i odgovornost, šireći programiranje i zagovaranje, i pružajući podršku nacionalnim naporima da spriječe seksualno nasilje i djelotvorno odgovore na potrebe preživjelih žrtava.

Koalicija za ljudska prava žena u situacijama sukoba

Da bi se osiguralo da krivična djela počinjena protiv žena u situacijama sukoba budu na odgovarajući način ispitana i krivično gonjena, 1996. godine je osnovana Koalicija za ljudska prava žena u situacijama sukoba: jezgro njene radne grupe čine pravници, akademski pravници, aktivisti za prava žena i NVO koje se bave rodnim pitanjima i međunarodnom pravdom.

3. OBAVEZE DRŽAVE

Kako je već spomenuto u poglavlju 2, obavezujući pravni mehanizmi stvaraju obaveze koje država mora implementirati i poštivati. Ukoliko to ne učini, snosi pravne posljedice i može biti predmet postupka pred međunarodnim mehanizmima ljudskih prava.

Značaj ispitivanja obaveza države

Nakon što su predstavljena postojeća međunarodno priznata prava žena žrtava seksualnog nasilja u poglavlju 2, u poglavlju 3 će se izvršiti analiza odgovarajućih obaveza države.

Ovo je važno u svrhe utvrđivanja šta država mora odnosno ne smije raditi u konkretnom smislu da bi ispoštovala prava žrtava. U stvari, odredbe navedene u poglavlju 2 se često ograničavaju na kratko proglašenje prava ili zabrane, ali ne iskazuju konkretne mjere koje mora usvojiti država. Međunarodna pravna praksa je dala značajan doprinos analizi obaveza o kojima se radi.

Na toj osnovi se mogu predvidjeti konkretne aktivnosti i programi koje država mora poduzeti ili usvojiti. Takva se lista može smatrati platformom za zagovaranje. Ukoliko se ne ispoštuju obaveze navedene u poglavlju 3, država se može smatrati odgovornom pred međunarodnim mehanizmima za praćenje.

3.1 Obaveza usvajanja svih potrebnih mjera za sprječavanje silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja

Kako je već gore pokazano, države moraju poduzeti sve mjere koje su potrebne da **spriječe** grubo kršenje ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje.

Preventivne mjere mogu uključivati:

- ▶ Usvajanje adekvatnog **krivičnog zakonodavstva koje će valjano kodificirati djela** kao što je silovanje u skladu sa međunarodnim standardima i uspostaviti sankcije koje su razmjerne težini djela;
- ▶ Usvajanje građanskih pravnih lijekova uključujući **zabranu prilaženja/približavanja odnosno nalog za protjerivanje** u korist žena koje su izložene trpljenju nasilja.
- ▶ Razvoj **kampanja jačanja svijesti, uključujući medijske kampanje širokog obima** (npr. nacionalni dan djelovanja protiv nasilja nad ženama; kampanje „nulte tolerancije“; naponi da se muškarci i dječaci uključe u preventivne aktivnosti);
- ▶ Pružanje **obuke za određene profesije**, uključujući vojsku, policiju, tužitelje, pripadnike pravosuđa, kao i medicinsko osoblje;
- ▶ Implementacija periodičnih i sveobuhvatnih **programa provjere integriteta i kapaciteta (vetting)** kako bi se osiguralo isključivanje sa javnih funkcija i sigurnosnih snaga i vojske onih koji su povezani sa ozbiljnim kršenjima ljudskih prava, uključujući seksualno nasilje;
- ▶ Pridržavanje **načela komandne odgovornosti** u pogledu seksualnih zločina koje je počinila vojska i usvajanje potrebnih zakonodavnih mjera da bi se osigurala primjena tog načela.

Generalno, države moraju biti **angažirane u pravcu sveukupne društvene transformacije** kako bi se riješili korijeni uzroka nasilja nad ženama, uključujući diskriminaciju, rodnu nejednakost i društvene i kulturološke stavove i stereotipe o rodu. Posebno se moraju raskrinkati mitovi koji navode na seksualno nasilje.

Ako je krivično djelo valjano kodificirano, to može imati efekat odvraćanja, što će, osim što će omogućiti adekvatno sankcioniranje počinitelja, u konačnici spriječiti činjenje djela.

Zanimljiv primjer

Čl. 8 brazilskog zakona Maria da Penha Law (2006) predviđa integrirane preventivne mjere, uključujući poticanje medija da izbjegavaju stereotipne uloge koje legitimiziraju nasilje u porodici, pokretanje kampanja javnog obrazovanja i uključujući predmet nasilja nad ženama u nastavne programe obrazovanja na svim nivoima.

3.2 Obaveza vršenja istrage: identifikiranje, krivično gonjenje i izricanje sankcija osobama odgovornim za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja

Kada dođe do grubog kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, države moraju provesti **istragu da bi utvrdile tko su odgovorne osobe** (kao i njihovi potencijalni saučesnici, odnosno sve osobe koje nalože, izazivaju ili dovedu do činjenja, ili pokušaja činjenja, ili učestvuju u seksualnom zločinu), **i da im sude i izreknu sankcije**. U stvari, u slučajevima grubog kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnog kršenja međunarodnog humanitarnog prava koji predstavljaju krivično djelo prema međunarodnom pravu, države imaju **dužnost da istraže, i ako postoji dovoljno dokaza, dužnost da podvrgnu krivičnom gonjenju osobe koje su navodno odgovorne za počinjena djela, i ako se utvrdi njihova krivnja, imaju dužnost da ih kazne**. Ako država ostavi nekažnjenim takvo djelo i ne omogući žrtvi punu uspostavu njegovih odnosno njenih prava u najkraćem mogućem roku, ona ne ispunjava svoju dužnost osiguranja slobodnog i potpunog uživanja tih prava osobama u okviru svoje jurisdikcije. Isto važi i kada država dopušta privatnim osobama odnosno grupama da djeluju slobodno i nekažnjeno na štetu temeljnih ljudskih prava.

Da bi zadovoljile međunarodne standarde, istrage moraju biti:

- ▶ **Brze:** iako mogu postojati prepreke ili teškoće koje sprječavaju napredak istrage u određenoj situaciji, **brz odgovor od strane nadležnih organa u istrazi** grubih kršenja ljudskih prava može se generalno smatrati esencijalnim u održavanju povjerenja javnosti;

- ▶ **Nepriistrane:** nepristranost pretpostavlja da ne postoje unaprijed ideje i predrasude kod onih koji vrše istragu. U slučaju da postoji sumnja da su rasistički ili diskriminatorni stavovi naveli počinitelje na činjenje djela nasilja, posebno je važno da se službena istraga odvija na transparentan način i nepristrano;
- ▶ **Neovisne:** osobe odgovorne za istragu i osobe koje vrše istragu moraju biti neovisne od osoba koje su implicirane u događaj. To znači da ne samo da ne postoji hijerarhijska ili institucionalna povezanost, nego i praktična neovisnost;
- ▶ **Detaljne/efektivne:** istraga mora biti **takva da može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih osoba**. Ovo ne predstavlja obavezu postizanja rezultata, nego obavezu koja se odnosi na načine. Nadležni organi moraju poduzeti razumne korake koji su im na raspolaganju da bi osigurali dokaze koji se odnose na događaje, uključujući, između ostalog, izjave svjedoka, forenzičke dokaze i medicinske izvještaje. Svi nedostaci istrage koji podrivaju mogućnost da se njome razjasne događaji ili identificira odgovorna osoba odnosno osobe nosi rizik da se ovaj standard neće zadovoljiti.

Evropski sud za ljudska prava je također proglasio da „mora postojati **dovoljan element javnog nadzora nad istragom odnosno njenim rezultatima kako bi se osigurala odgovornost u praksi** kao i u teoriji. Potrebni stepenj javnog nadzora može varirati od slučaja do slučaja. Međutim, u svakom slučaju, **najbliži srodnici žrtve moraju biti uključeni u postupak u mjeri u kojoj je to potrebno da bi se zaštitili njihovi legitimni interesi.**“

Dalje, u slučajevima grubih kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, **istraga se mora vršiti po službenoj dužnosti (ex officio), da pri tome žrtva odnosno njeni srodnici ne moraju ulagati tužbu.**

Istraga se mora poduzeti na **ozbiljan način, a ne kao čista formalnost za koju unaprijed postoji namjera da bude nedjelotvorna. Istraga mora imati jasan zadatak i mora ju poduzeti država kao vlastitu zakonsku obavezu, a ne kao korak koji se poduzima iz privatnog interesa** i koji zavisi od inicijative žrtve odnosno njene porodice, ili na dokazima koji oni ponude, bez djelotvornog traženja istine od strane vlade. Ovo važi bez obzira čija se odgovornost za djelo na kraju utvrdi. Kada djela

privatnih osoba koje krše Konvenciju nisu ozbiljno istražene, tada u određenom smislu te osobe uživaju pomoć vlade, čime se države čine odgovornima na međunarodnom planu.

Zanimljiva referenca o istrazi kršenja ljudskih prava

Usvojeno je više zanimljivih dokumenata koji sadrže smjernice i načela (koji prema tome nisu obavezujući za države) o tome kako se trebaju voditi istrage kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje. Ovi mehanizmi mogu predstavljati važnu referencu za aktivnosti zago-varanja i lobiranja kod domaćih organa. Od posebnog su interesa:

Principi Ujedinjenih nacija o učinkovitoj istrazi i dokumentiranju mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (United Nations Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) (2000).

Postoje određene mjere koje se mogu usvojiti da bi olakšale vršenje istraga u slučajevima seksualnog nasilja, kao što je formiranje **specijaliziranih istražnih ili jedinica krivičnog gonjenja u okviru domaćih institucija**.

Da bi se pravda učinila što dostupnijom žrtvama seksualnih zločina, države moraju, između ostalog:

- ▶ Pokrenuti programe **pružanja pravnih informacija** žrtvama i poticati ih da ostvaruju svoja prava;
- ▶ Ponuditi programe adekvatne i cjelovite **zaštite i psihološke podrške svjedocima kao i žrtvama seksualnih zločina**. Zaštita i podrška se moraju pružiti prije, tokom i nakon suđenja. Ako za tim postoji potreba, zaštita se mora proširiti i na porodicu svjedoka ili žrtve seksualnog zločina.;
- ▶ Pobrnuti se da žrtve seksualnih zločina **ne moraju prolaziti kroz komplicirane ili degradirajuće procedure prijave djela**;

► Osigurati obuku policiji i pravosuđu koja će ih senzibilizirati za rodna pitanja.

Zanimljivi primjeri

I prečesto se dešava da predmeti seksualnog nasilja bivaju odbačeni bez davanja bilo kakvog objašnjenja podnositelju tužbe. To je zasigurno izvor frustracije, poniženja i ponovne viktimizacije.

Da bi se riješilo ovo pitanje, u Španjolskoj je u zakonodavstvu uvedena posebna odredba (Instrukcija 8/2005 Ureda glavnog državnog tužitelja) koja **obavezuje tužitelje da objasne podnositeljima tužbe zašto je njihov predmet odbačen.**

Iz različitih razloga, žrtve seksualnog nasilja često odgađaju prijavu krivičnog djela javnim organima. Ovo ne smije imati negativne posljedice na žrtvu.

– Odjeljak 7 Zakona o borbi protiv silovanja (2000) iz Namibije predviđa da „u krivičnom postupku gdje se optuženi tereti za djelo seksualne ili nepristojne naravi, sud neće izvlačiti zaključke isključivo iz dužine vremena koje je proteklo između činjenja seksualnog ili nepristojnog djela i podnošenja žalbe.“

– Odjeljak 59 Krivičnog zakona (2007) Južne Afrike sadrži sličnu formulaciju.

Tokom postupanja po grubim kršenjima ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje:

- Žrtvama se mora omogućiti da brane vlastite interese, da **ih se sasluša u postupku i da ponude dokaze**. Mora im se dati široka procesna legitimacija (locus standi) i **pravo da dobiju informacije o svojim pravima, kao i o vođenju i ishodu postupka:**
- Žrtve moraju imati **pravni lijek protiv odluka kako bi mogle nastaviti** predmet;
- Žrtve moraju imati pristup pravnoj pomoći..

Dobre prakse u pružanje besplatne pravne pomoći ženama žrtvama seksualnog nasilja

– Krizni centri u slučaju silovanja koji su uspostavljeni u skladu sa Zakonom o podršci žrtvama silovanja (1998) na Filipinima predviđa pružanje besplatne pravne pomoći.

– Čl. 21 Zakon o zabrani Femicida i drugih oblika nasilja nad ženama (2008) obavezuju vladu da pruži besplatnu pravnu pomoć preživjelim žrtvama.

– U Španjolskoj, svaka žrtva nasilja ima pravo na specijalističku i trenutnu pravnu pomoć, uključujući besplatnu pravu pomoć u svim administrativnim procesima i sudskim postupcima koje su direktno povezane sa pretrpljenim nasiljem.

– U Keniji, Zakon o seksualnim prestupcima (2006) predviđa da treća strana može pokrenuti predmet ukoliko žrtva ne može sama otići na sud.

– U Hondurasu, Zakon o krivičnom postupku (1999) predviđa mogućnost da podnositelja tužbe zastupa organizacija poput organizacije za ženska prava. Na primjer, Centar za prava žena u Hondurasu postupao je u ime žrtava, u koordinaciji sa javnim tužiteljem.

– U Ujedinjenom Kraljevstvu i u Sjedinjenim Američkim Državama, tužilaštvo ima odgovornost da osigura i plati tumača (prevoditelja) za osobe koje prijavljuju seksualno i nasilje u porodici nakon što se utvrdi potreba za istim.

Principi borbe protiv nekažnjivosti

Dana 8. februara 2005. godine Komisija za ljudska prava Ujedinjenih nacija usvojila je **Ažurirani skup principa za zaštitu i promoviranje ljudskih prava kroz aktivnosti borbe protiv nekažnjivosti** (Principi borbe protiv nekažnjivosti). Ovi Principi nisu obavezujući za države. Međutim, oni predstavljaju važan set referenci o tome što bi države trebale učiniti da bi izbjegle nekažnjivost (koja se tumači kao nepostojanje istrage, suđenja i sankcioniranja – bilo krivičnog, parničnog, administrativnog ili disciplinskog – počinitelja teških zločina prema međunarodnom pravu, kao što su zločini protiv čovječnosti i mučenje). Zaista, Principi sadrže neke obavezujuće odredbe u kojima reproduciraju opće postojeće obaveze države. Konkretno, ističe se da države imaju obavezu da:

Istraže krivična djela; poduzmu odgovarajuće mjere u pogledu počinitelja, posebno na planu pravosuđa, osiguranjem da **osobe osumnjicene za krivičnu odgovornost budu krivično gonjene, suđene i propisno kažnjavane**; da pruže žrtvama djelotvorne lijekove i da se pobrinu da žrtve dobiju **reparaciju za pretrpljene ozljede**; da osiguraju neotuđivo pravo na istinu o djelima; i da poduzmu druge potrebne korake da **spriječe** ponavljanje krivičnih djela.

U tom smislu, Principi sadrže odredbe koje se odnose na uspostavu komisija za istinu (ili komisija za istrage); očuvanje i pristup arhivama koje sadrže svjedočanstva o počinjenim djelima; mjere kojima se osigurava pravo na pravdu za žrtve i njihove srodnike, kao i njihovo pravo na reparaciju.

... Kratki savjet ...

Principi mogu poslužiti kao vrijedna referenca kada se radi sa državnim organima koji su zaduženi za istrage i gonjenje, kako bi ih podsjetili na postojeće međunarodne standarde koji se odnose na ovo pitanje.

Ostala referentna dokumentacija

Postoji još dokumenata koji sadrže smjernice ili načela (koja dakle nisu obavezujuća za države) koji ipak mogu biti korisni žrtvama seksualnog nasilja u ostvarivanju njihovih prava i, posebno, prava na pravdu. Između ostalog, od posebnog je interesa **Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe ovlaštenja** (United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power) (1985).

Da bi se osiguralo gonjenje i sankcioniranje osoba odgovornih za gruba kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, države moraju usvojiti jedan broj mjera kojima će ukloniti potencijalne prepreke, među kojima su slijedeće:

- ▶ Osigurati da vojni sudovi imaju nadležnost za krivična djela vojne prirode koja počine pripadnici vojske. Gruba kršenja ljudskih prava nikada se neće tumačiti kao djela vojne prirode, pa im **stoga ne smiju suditi vojni sudovi**;
- ▶ Počinitelji grubih kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, **ne smiju biti obuhvaćeni nikakvom amnestijom ili sličnom mjerom čiji je cilj isključiti njihovu krivičnu odgovornost ili sankciju**;
- ▶ **Zastara krivičnog postupka se ne može primjenjivati** na osobe optužene za zločine protiv čovječnosti ili grubo kršenje ljudskih prava, uključujući mučenje;

Zastara znači da kad prođe određeni broj godina nakon određenih godina, krivična istraga o tom događaju se ne može pokrenuti. Na primjer, ako je za neko djelo predviđena zastara nakon 5 godina, to znači da se za to krivično djelo istraga može otvoriti u roku od pet godina nakon činjenja djela.

Krivični zakon BiH predviđa da zločini protiv čovječnosti ne zastarijevaju.

- ▶ Činjenica **da je počinitelj djela djelovao po naredbi svoje vlade ili nadređenog ne oslobađa ga/ je od odgovornosti** (to se može smatrati olakšavajućom okolnosti);
- ▶ Ako je djelo počinio podređeni, **i nadređeni snosi krivičnu odgovornost ako je znao ili, ako je u to vrijeme imao razloga znati da podređeni čini ili se sprema počiniti takvo djelo i nije poduzeo sve potrebne mjere da spriječi ili kazni zločin**;
- ▶ **Službeni status počinitelja** međunarodnog zločina – čak i kada djeluje kao šef države ili vlade – **ne izuzima ga/ju od krivične odgovornosti**.

3.3 Obaveza garantiranja kompenzacije i integralne reparacije žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja

Riječ „reparacija“ odnosi se na **mjere koje usvajaju države da bi „popravile“, u maksimalno mogućoj mjeri, učinjenu štetu**. Ponekad se mogu koristiti izrazi „zakonsko zadovoljenje“ („*redress*“) ili „učinkovit lijek“. Ni **„reparacija (A)“** ni **„zakonsko zadovoljenje“** ni **„učinkovit lijek (B)“** se neće tumačiti u smislu da znače isključivo isplatu određenog iznosa novca (novčana kompenzacija). I zaista, novčana ili financijska naknada je vrlo uobičajen oblik reparacije, ali svakako nije jedini mogući.

(A) Reparacija se obično odnosi na „materiju“ odnosno prirodu dodijeljene mjere obeštećenja (dodjela odštete, javna isprika, itd.).

(B) Zaista, „lijek“ odnosno „lijekovi“ se više odnosi na proceduralna sredstva putem koji se ostvaruje neko pravo (npr. administrativni ili parnični postupak).

Države imaju obavezu da pruže reparaciju kada su odgovorne za gruba kršenja ljudskih prava, uključujući silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja. Ovo je neosporno prema međunarodnom pravu, i također je predviđeno domaćim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine, kao i u jednom broju već spomenutih međunarodnih ugovora.

Države nose primarnu odgovornost za pružanje reparacije žrtvama kršenja ljudskih prava u svojoj zemlji. Države imaju zakonsku obavezu da osiguraju reparaciju kada su djela počinili predstavnici države ili osobe pod ovlastima države. U određenim slučajevima, vlasti bi trebale uspostaviti programe reparacije kako bi osigurale da žrtve imaju pristup nizu usluga i beneficija. Kada su djela počinili predstavnici drugih država ili ne-državni akteri, onda država ima obavezu da se pobrine da žrtve mogu tražiti reparaciju od odgovornih, uključujući pokretanje postupaka pred domaćim sudovima. Kada dobivanje obeštećenja od drugih država ili ne-državnih aktera nije moguće, ili kada postoje prepreke koje bi odložile vitalne mjere pomoći koje trebaju preživjelima ili žrtvama, država se treba umiješati i osigurati reparaciju preživjelima i žrtvama, a potom tražiti povrat troškova od odgovornih osoba.

Prema tome, cilj reparacije je uklanjanje, u najvećoj mogućoj mjeri, posljedica nezakonitog djela i vraćanje u prethodno stanje koje bi postojalo da djelo nije počinjeno. Reparacija može imati mnogo različitih oblika, a sadržaj prava na lijek će zavisiti od prirode materijalnog prava o kojemu se radi. I zaista, taj lijek mora biti djelotvoran u praksi kao i u zakonu i ne može biti samo iluzoran ili teoretski. Reparacije za gruba kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, razvile su vlastite karakteristike. Pojavila su se posebna pravila o ovom predmetu koja se razlikuju od onih koja se primjenjuju na među-državne ili reparacije između pojedinaca. Najvažnija karakteristika ovih pravila jeste da **artikuliraju pojam žrtve** (pojedince, grupe, direktne žrtve, srodnika i društva u cjelini), **i široki spektar mjera reparacije koje mora pratiti djelotvorna garancija prava na istinu i pravdu za žrtve i njihove srodnike**. Kao posljedica toga, i uvažavajući pojedinačne okolnosti, žrtve grubih kršenja ljudskih prava će dobiti punu i efektivnu reparaciju, koju čini:

- ▶ **novčana naknada** (koja pokriva materijalne i ne-novčane štete), kao i drugi oblici reparacije čiji je cilj da osiguraju
- ▶ **restitucija,**

- ▶ **rehabilitacija,**
- ▶ **zadovoljština, uključujući ponovno uspostavljanje dostojanstva i ugleda,**
- ▶ **i garancija da se djelo neće ponoviti.**

U nastavku će se detaljno objasniti svaka od ovih stavki.

U slučaju kada je do grubih kršenja ljudskih prava došlo u velikom obimu, kao što je to bilo tokom rata u Bosni i Hercegovini, uspostava **administrativnih shema reparacije umjesto vođenja pojedinačnih postupaka za svaki predmet** je sigurno nešto što bi trebalo biti preferirano.

Vežano za mjere reparacije koje se odnose konkretno na žene, od ključnog je značaja da **žene budu uključene u kreiranje programa reparacije od samog početka**. Reparacija se ne treba odnositi samo na vraćanje žena na njihovu polaznu poziciju, nego treba imati i „**transformativni potencijal**“, što znači da bi trebali omogućiti ženama da unaprijede ili barem konsolidiraju svoj položaj u društvu.

Osnovni principi Ujedinjenih nacija o reparaciji

Rezolucijom 60/147 od 16. decembra 2005. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Osnovne principe i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju žrtava grubih kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law) (Osnovni principi reparacije).

Iako ovi Principi nisu obavezujući, oni ipak predstavljaju temeljnu referencu za definiranje odgovornosti države za davanje reparacije žrtvama za djela odnosno propuste koji se mogu pripisati državi.

Potrebno je napomenuti da su države odgovorne za ne-ispunjavanje međunarodnih obaveza

čak i kada je materijalno kršenje poteklo iz ponašanja privatne osobe, pošto države moraju vršiti dužnu pažnju i napore da eliminiiraju, smanje i ublaže učestalost i posljedice individualnih djela nasilja.

Pojam reparacije koji je predviđen u Osnovnim principima je cjelovit pojam koji povlači: naknadu, restituciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garancije ne-ponavljanja.

Primjetno je da je pojam „žrtve“ kako se koristi u Osnovnim principima također širok, i obuhvaća osobe koje su **pojedinačno ili kolektivno** pretrpjele štetu, uključujući **psihičku ili mentalnu ozljedu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili materijalno narušavanje** svojih temeljnih prava. Termin „žrtva“ također obuhvaća i **neposrednu porodicu ili ovisne članove porodice izravne žrtve** i osobe koje su pretrpjele štetu zbog interveniranja da pomognu žrtvama u nevolji ili da spriječe viktimizaciju.

Opći komentar Komiteta protiv mučenja

Čl. 14 Konvencije za sprječavanje mučenja utvrđuje obaveze države da garantira da sve žrtve mučenja dobiju obeštećenje i da imaju provodivo pravo na fer i adekvatnu kompenzaciju, uključujući sredstva za što potpuniju rehabilitaciju.

Godine 2011. Komitet protiv mučenja odlučio je izraditi Opći komentar ove odredbe kako bi bolje ilustrirao njen sadržaj i da bi jasnije iskazao odgovarajuće obaveze država. Nacrt općeg komentara je upućen na komentare i zapažanja različitih aktera, uključujući organizacije civilnog društva. U vrijeme pisanja ovog teksta, konačna verzija Općeg komentara još nije bila objavljena. Ipak, radni dokument reproducira pojam sveobuhvatne reparacije, još jednom ističući da, kada se radi o žrtvama grubih kršenja ljudskih prava, a posebno mučenja, reparacija uključuje:

- a) Restituciju;
- b) Kompenzaciju;

- c) Rehabilitaciju;
- d) Zadovoljštinu;
- e) Garancije ne-ponavljanja.

Države se podsjećaju da kod utvrđivanja mjera obeštećenja i reparacije koje se pružaju odnosno dodjeljuju žrtvama mučenja, **u obzir se moraju uzeti posebne karakteristike i okolnosti svakog pojedinog slučaja i obeštećenje se treba prilagoditi konkretnim potrebama žrtve i težini djela počinjenih protiv njih.**

Komiteta protiv mučenja podvlači da, kako bi ispunile svoje obaveze u pogledu prava na reparaciju, države moraju osigurati:

- ▶ Usvajanje odgovarajućeg **zakonskog okvira**;
- ▶ Uspostavu **djelotvornih i dostupnih mehanizama ulaganja tužbe.**

Komiteta podvlači važnost primjene **rodno osjetljivih postupaka kojima se izbjegava ponovna viktimizacija i stigmatizacija** u sudskim i van-sudskim postupcima. Kada se radi o seksualnom nasilju i mogućnosti korištenja dužnih postupaka i nepristranog sudstva, Komitet naglašava da se u svakom postupku, kako parničnom tako krivičnom, u kojemu se utvrđuje pravo žrtve na obeštećenje uključujući kompenzaciju, **pravila dokazivanja i procedure vezane za seksualno i rodno nasilje moraju davati jednaku težinu svjedočenju žena i spriječiti uvođenje diskriminirajućih dokaza i maltretiranje žrtava i svjedoka.** Komitet smatra da mehanizmi ulaganja tužbe i istrage iziskuju posebne pozitivne mjere koje će uvažavati rodne aspekte kako bi osigurali da žrtve zlostavljanja kao što je seksualno nasilje, silovanje, silovanje u braku, nasilje u porodici, unakazivanje ženskih genitalija i trgovina ljudima mogu izaći i tražiti pravno obeštećenje.

Po mišljenju ovog Komiteta, **pravila o zastari se ne odnose na predmete tužbe za mučenje ili maltretiranje**, kao ni za silovanje. Države se moraju pobrinuti da sve žrtve mučenja i maltretiranja, bez obzira kada je djelo počinjeno i da li je učinjeno uz pristanak ranijeg režima, mogu ostvariti svoja prava na pravni lijek i dobivanje pravnog obeštećenja.

U stvari, cjelovit pristup različitim dimenzijama ljudskog i ljudske patnje iziskuje integralan oblik reparacije.

Među primatelje reparacije trebaju se uključiti, osim izravne žrtve, i njena/njegova porodica. Kada se radi o ženama žrtvama seksualnog nasilja, u obzir će se uzeti aktualni problemi sa kojima se te žene i djevojčice suočavaju, na primjer u nošenju sa materijalnim posljedicama stigme.

Još jedan utvrđeni princip je da, kada su žrtve pripadnice posebno ugrožene skupine, kao što su djeca, **mjere reparacije moraju** adekvatno odražavati ovaj aspekt i nastojati **zadovoljiti specifične karakteristike i potrebe oštećenih osoba.**

Reparacije za nasilje nad ženama i njihova posebna priroda

Deklaracija iz Nairobija i Osnovni principi prava žena i djevojčica na pravne lijekove i reparaciju

U martu 2007. godine, tokom međunarodnog sastanka o pravu žena i djevojčica na pravne lijekove i reparaciju koji je održan u Nairobiju, zagovornici i aktivisti za prava žena, kao i preživjele žrtve seksualnog nasilja u situacijama sukoba širom svijeta, usvojili su Deklaraciju iz Nairobija i skup Osnovnih principa o pravu žena i djevojčica na pravni lijek i reparaciju. Ovo su *neobavezujući mehanizmi* za države, ali nude korisne smjernice i reference. Posebno se naglašava da:

- ▶ **Nacionalne vlade nose primarnu odgovornost** da pruže pravni lijek i reparaciju ;
- ▶ Reparacija mora imati za cilj da pokrene post-konfliktnu **transformaciju društveno-kulturne nepravde i političkih i strukturalnih nejednakosti**;
- ▶ Programi reparacije se moraju **pozabaviti odgovornošću počinitelja** i svih uključenih aktera i te programe mora pratiti iskustvo govorenja istine ili drugi oblici tranzicijske pravde. U tom smislu, ukidanje nekažnjivosti kroz zakonske postupke za zločine protiv žena i djevojčica je kritična komponenta politika reparacije;

- ▶ Programi reparacije moraju biti formulirani **uz uvažavanje potreba, interesa i prioriteta žena žrtava seksualnog nasilja, onakvih kakvo ih one definiraju**. U tom smislu, programi reparacije će garantirati podršku osnaživanju žena i djevojčica uvažavajući njihovu autonomiju i učešće u odlučivanju. Procesi stoga moraju osnažiti žene i djevojčice, odnosno one koji djeluju u najboljem interesu djevojčica, da za sebe utvrde koji bi oblici reparacije najbolje odgovarali njihovoj situaciji. U tom cilju, države moraju osigurati **da žene i djevojčice budu na adekvatno informirane o svojim pravima**.
- ▶ U slučaju žrtava seksualnog nasilja, kada formuliraju programe reparacije, države **će uzeti u obzir multi-dimenzionalni karakter i dugoročnost posljedica koje takva djela imaju na žene i djevojčice, i njihove zajednice, što iziskuje specijalizirani, integrirani i multi-dimenzionalni pristup**; i
- ▶ Procesi reparacije mogu **omogućiti ženama i djevojčicama da izađu sa svojim zahtjevima kada budu spremne za to, i one ne smiju biti isključene iz prava ako to ne učine u propisanom roku. Potrebne su strukture podrške** koje će pomoći ženama i djevojčicama u procesu javljanja i traženja reparacije.

Jedna zanimljiva presuda: Gonzáles i drugi v. Mexico

Godine 2009., Među-američki Sud za ljudska prava donio je vrlo značajnu presudu koja se odnosi na nasilje nad ženama (**Gonzáles i drugi Mexico**, koja je također poznata kao predmet „Polja pamuka“.) Predmet se odnosio na mlade djevojke koje su otimane i podvrgavane seksualnom nasilju i mučenju prije nego što su ubijene. Utvrđena je odgovornost države za niz kršenja prava žrtava i njihovih porodica, i Sud je naložio Meksiku jedan broj mjera reparacije. Osim isplate novčane naknade porodicama žrtava, državi je naloženo da usvoji još neke mjere obeštećenja, uključujući vršenje detaljne istrage seksualnog nasilja i ubojstava i pružanje rodne obuke pripadnicima policije. Zanimljivo je da je Sud naveo da „**reparacije se trebaju usmjeriti na identifikaciju i eliminaciju strukturalnih faktora diskriminacije**“, i na taj način imati za cilj transformaciju temeljnih rodni nejednakosti koje su generirale nasilje.

Izveštaj o reparacijama Specijalne izjaviteljice za nasilje nad ženama

Godine 2010., Specijalna izjaviteljica Ujedinjenih nacija o nasilju nad ženama izdala je tematski izvještaj o reparacijama kao odgovoru na rodno – zasnovana djela. Specijalna izjaviteljica posebno naglašava rastuće zahtjeve za „transformativnom pravdom“; navodeći da poduzete mjere obeštećenja trebaju „**ukidati umjesto jačati već postojeće modele sveprisutne strukturalne subordinacije, rodni hijerarhija, sistematskog marginaliziranja i strukturalni nejednakosti koje mogu biti korijen uzroka nasilja koje žene trpe prije, tokom i nakon konflikta**“.

Što je tranzicijska pravda?

Često se dešava da nakon sukoba ili razdoblja političkog nasilja kojeg karakteriziraju neprijateljstva masovnih razmjera, samo sudstvo nije u stanju pozabaviti se svim počinjenim djelima i zločinima koji su počinjeni i sa dužnom pažnjom istražiti, suditi i sankcionirati odgovorne osobe.

Stoga se „tranzicijska pravda“ mora smatrati skupom mjera (uglavnom ne-sudske prirode) čiji je cilj utvrditi istinu o tome što se desilo (npr. Komisije za istinu); pružiti obeštećenje za nanesenu štetu (npr. programi reparacije koji mogu obuhvaćati značajnu institucionalnu reformu, ili mjere za čuvanje sjećanja), i, u konačnici, omogućiti običnim nadležnim pravosudnim organima da krivično gone one koji su odgovorni i da ih sankcioniraju. **I zaista, tranzicijska pravda se ne može smatrati pukom zamjenom za pravdu.**

Inicijative tranzicijske pravde se obično usvajaju na **domaćoj razini** (u smislu da je domaća vlada ta koja ih formalno pokreće, na primjer, kroz usvajanje posebnog zakona), a mogu ih podržavati međunarodne organizacije.

3.3.1 Kompenzacija

“Kompenzacija” je izraz koji označava **iznos novca** na koji žrtva nasilja ima pravo kao naknadu za pretrpljenu štetu. Ovaj iznos novca mora obuhvatiti i **materijalnu** (štetu koja se može ekonomski utvrditi) i moralnu štetu koju je žrtva pretrpjela. U praksi kompenzacija mora obuhvatiti:

- ▶ **Fizičku odnosno psihičku** štetu;

S obzirom da može biti teško dati dokaze za psihološke efekte djela, psihička šteta se treba pretpostaviti kao posljedica grubih kršenja ljudskih prava poput mučenja i silovanja.

- ▶ **Izgubljene mogućnosti**, uključujući zapošljavanje, obrazovanje i socijalne beneficije;

Mora postojati uzročno–posljedična veza između pretrpljenog nasilja i stvarnog stanja žrtve, gdje ona mora pokazati da, da nije bilo nasilja, on ili ona bi mogla biti u stanju da radi, studirati, itd.

- ▶ Materijalne štete i **izgubljenu zaradu**, uključujući i gubljenje **potencijala za ostvarivanje zarade**;

Ovo zavisi od vrste štete koju je žrtva stvarno pretrpjela koja joj/mu je mogla prouzročiti određeni stupanj invalidnosti

- ▶ **Moralnu** štetu, uključujući štetu nanесenu ugledu i dostojanstvu; i
- ▶ **Troškove** pravne ili stručne pomoći, **lijekova i medicinskih usluga**, i psiholoških i socijalnih usluga.

Kompenzacija mora biti **proporcionalna težini** djela i okolnostima svakog pojedinog slučaja.

Žrtve mogu dobiti odštetu u **parničnom postupku** ili **kroz posebno uspostavljene programe i fondove**.

Kada se kompenzacija može dobiti samo kroz sudski postupak, država mora:

- ▶ **Upoznati žrtve sa postojanjem takve mogućnosti**;
- ▶ Pružiti **odgovarajuću pravnu pomoć** žrtvama koje traže kompenzaciju;
- ▶ Pobriniti se da ako se naplaćuju **sudske takse** da bi se pokrenuo postupak, žrtve grubih kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, budu **oslobođene** te obaveze. U svakom slučaju, moraju se s dužnom pažnjom uzeti u obzir osobne okolnosti dotične osobe, a od siromašnog stanovništva se nikada ne smije zahtijevati da plaća sudske takse;
- ▶ Osigurati da je **moguće uključiti zahtjev za kompenzaciju u krivični postupak**. I zaista, parnični postupak i zahtjev žrtve za reparaciju **ne smije ovisiti od zaključivanja krivičnog postupka**.

Kad se vrše isplate, od kritičnog je značaja **da se osigura da žene stvarno mogu doći do novca**, u kontekstu gdje možda nemaju račune u banci, potrebne oblike identifikacije, ili imaju slabu kontrolu nad svojim prihodima.

Upozorenje!

U slučajevima silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, **teret dokazivanja ne smije biti pretjerano veliki**. Stoga programi reparacije žrtava seksualnog nasilja trebaju sadržavati mjere koje ne zahtijevaju dokaze koje može biti teško nabaviti i koje izlažu žrtve dodatnom riziku.

Jedan interesantan primjer

Program reparacija koji je pokrenut u Čileu nakon vojne diktature utvrdio je da **se kompenzacija treba platiti žrtvama mučenja i silovanja, a da se pri tome od njih ne traži da otkriju ili dokažu svoja iskustva**.

Kompenzacija je isplaćivana automatski žrtvama koje su bile pritvorene na lokacijama za koje se znalo da se u njima sistematski vršilo mučenje i seksualno nasilje.

Ovaj model se može primijeniti tamo gdje je utvrđene (a to je slučaj u Bosni i Hercegovini) da je učestalost seksualnog nasilja izuzetno visoka, čime se izbjegava traženje dokaza od pojedinačnih žrtava.

Nema zastare za zahtjeve za kompenzaciju

Za mnoge žrtve grubih kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje protok vremena nema efekat ublažavanja. U slučajevima kada je došlo do seksualnog nasilja, žrtvama treba vremena da odluče napraviti taj korak i zahtijevati svoja prava. Činjenica da je dobivanje kompenzacije podložno ograničenjima zastare može predstavljati nepremostivu prepeku.

U tom smislu, **parnični zahtjevi za kompenzaciju ne podliježu zastari.**

3.3.2 Restitucija

“Restitucija” bukvalno znači **restauracija (vraćanje) žrtve u originalno stanje u kojemu je bila prije nego što je došlo do krivičnog djela.** U slučaju silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, naravno da je nemoguće tumačiti ovaj izraz bukvalno, ali u praksi restitucija može uključiti mjere poput:

- ▶ Vraćanje **zakonskih prava** (npr. davanje žrtvi mogućnosti korištenja zdravstvene zaštite, obrazovanja, penzije i socijalnih prava);
- ▶ **Vraćanje zaposlenja;**

Ova konkretna mjera se također može osigurati pružanjem stručne obuke i kurseva za žrtve, kao i kroz uspostavu fondova iz kojih žrtve mogu dobiti zajmove sa povoljnim kamatama da započnu neku djelatnost.

- ▶ Vraćanje **imovine;**
- ▶ **Vraćanje**, u sigurnim i dostojanstvenim uslovima, **u mjesto stanovanja osobe.**

3.3.3 Rehabilitacija

Rehabilitacija žrtava torture i silovanja treba obuhvatiti **medicinsku i psihološku zaštitu**, kao i **pravne i socijalne usluge.**

U ovom svjetlu, država se treba pobrinuti da žrtve grubog kršenja ljudskih prava dobiju **besplatnu medicinsku i psihološku zaštitu, uključujući potrebne lijekove.** To u praksi znači da će se ovo pružati preko specijaliziranih državnih zdravstvenih institucija, uz uvažavanje specifičnih problema i potreba svake žrtve, koji su utvrđeni na osnovu individualne evaluacije. Ovo je od posebnog značaja u slučaju žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, gdje je potrebno ispoštovati posebne protokole zbog posebne naravi pretrpljenih djela i njihovih posljedica.

Država, preko svojih zdravstvenih institucija, je ona koja je odgovorna za pružanje medicinske i psihološke rehabilitacije. I zaista, ovo se ne može prenijeti isključivo na nevladine organizacije koje nude ovaj vid usluga. Država može odlučiti da finansijski pomaže rad navedenih organizacija.

Dalje, žrtve će imati pravo da dobiju **besplatnu pravnu pomoć** koja će im omogućiti da ostvare svoja prava, i omogućiti im da se osjećaju ugodnije ukoliko učestvuju u postupcima protiv osoba odgovornih za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja koje su pretrpjele.

Općenito, država mora uspostaviti sistem besplatne pravne pomoći, a ne samo delegirati to na pravnu podršku koju pružaju nevladine organizacije. Država može odlučiti da finansijski pomaže navedene organizacije.

“Socijalna” rehabilitacija znači osiguravanje da se žrtve integiraju odnosno reintegiraju u društvo tako što će im se pružiti pomoć da se prilagode zahtjevima porodice, zajednice i zanimanja, uz umanjivanje svih ekonomskih i socijalnih tereta koji bi mogli ugroziti ukupni proces rehabilitacije.

Mjere rehabilitacije će također pomoći **prodicama žrtava** kao i, u određenim slučajevima, **zajednici**.

Jedan interesantan primjer

Često žene žrtve seksualnog nasilja koje su majke daju prioritet potrebama djece i zaboravljaju na sebe i na štetu koju su pretrpjele.

Kao posljedica raširenosti i sistematičnosti počinjenih djela nasilja, uključujući seksualno nasilje, u Istočnom Timoru je usvojen program reparacija.

“**Majke**” (uključujući samohrane majke, udovice i žrtve seksualnog nasilja) smatrale su se kategorijom koja zaslužuje posebne mjere, uključujući **stipendije za njihovu djecu**.

Posebno je zanimljiva bila procedura koja je uspostavljena za realiziranje ove mjere. Da bi postigle da im djeca dobivaju stipendije, **majke su se morale pojaviti jednom mjesečno** pred lokalnom komisijom koja je zadužena za podjelu stipendija i drugih mjera reparacije. **Istom prilikom, majke su dobivale druge vidove pomoći, kao što je pravna pomoć, psihološka ili medicinska podrška, radionice i obuku, mogućnost uzimanja kredita.**

Ovo je način da se garantira učinkovit pristup žena mjerama reparacije: na taj način će se istovremeno pozabaviti i svojim vlastitim potrebama i potrebama svoje porodice.

3.3.4 Zadovoljština

“Zadovoljština” ima za cilj da žrtvama mučenja i silovanja pruži **nefinancijske forme reparacije za moralnu štetu ili štetu nanесenu dostojanstvu i ugledu žrtve**.

Mjere čiji je cilj pružanje „zadovoljštine“ obuhvaćaju:

Zvanične deklaracije ili sudske odluke kojima se vraća dostojanstvo, ugled i prava žrtava i osoba koje su blisko povezane sa žrtvama;

- ▶ **Javno izvinjenje**, koje će uključivati priznavanje činjenica i preuzimanje odgovornosti;
- ▶ **Komemoracije i odavanje počasti** žrtvama;
- ▶ **Tačno navođenje** počinjenih djela u **obrazovne materijale na svim nivoima**; i
- ▶ **Verifikaciju činjenica i potpuno i javno otkrivanje istine** u mjeri u kojoj takvo otkrivanje neće uzrokovati dodatnu štetu ili predstavljati prijetnju sigurnosti i interesima žrtava, srodnika žrtava, svjedoka, odnosno osoba koje su intervenirale da pomognu žrtvama ili spriječe nastavak činjenja djela nasilja.

U zavisnosti od slučaja, ovdje se može uključiti izgradnja memorijala ili spomenika, stavljanje spomen-ploča ili nazivanje objekata ili ulica po žrtvama. I zaista, ovakve mjere se moraju usvojiti samo ako žrtve i njihove porodice to žele, i u konzultacijama s njima.

3.3.5 Garancije ne–ponavljanja

Kao mjeru reparacije, država će se također pobrinuti da žrtve, i društvo u cjelini, **ne moraju opet trpjeti kršenje svojih prava**. Ove mjere su poznate kao „garancije ne–ponavljanja“ i obično obuhvaćaju velike **institucionalne reforme**. Garancije ne–ponavljanja mogu uključivati:

Institucionalne reforme čiji je cilj sprječavanje ponavljanja kršenja trebaju se razviti kroz proces širokih javnih konzultacija, uključujući učešće žrtava i drugih sektora civilnog društva.

- ▶ **Razmatranje i reformiranje zakona** koji su doprinijeli ili omogućili gruba kršenja ljudskih prava;

Ovo može obuhvatiti ukidanje zakona koji su doprinijeli djelima kršenja ljudskih prava odnosno usvajanje novih zakonskih mjera kojima će se osigurati poštivanje ljudskih prava.

- ▶ Pružanje **obrazovanja o ljudskim pravima i međunarodnom humanitarnom pravu** svim sektorima društva i **obuku** službenim osobama nadležnim za provođenje zakona, kao i vojnim i sigurnosnim snagama;
- ▶ Promoviranje **pridržavanja kodeksa ponašanja i etičkih normi**, a posebno međunarodnih standarda, od strane državnih službenika, uključujući one koji rade na provođenju zakona, popravnim institucijama, medijima, psihološkim i socijalnim službama, i pripadnicima vojske;
- ▶ Osiguranje da javni dužnosnici i zaposlenici koji su osobno odgovorni za gruba kršenja ljudskih prava, a posebno oni koji su angažirani u vojsci, sigurnosnim snagama, policiji, obavještajnim i pravosudnim sektorima, **ne nastave raditi u državnim institucijama**. Njihovo uklanjanje će biti u skladu sa zahtjevima dužnog pravnog procesa i načelima ne–diskriminacije. Osobe formalno optužene da su individualno odgovorne za teške zločine prema međunarodnom pravu bit će **suspendirane sa svoje službene dužnosti** dok traje krivični, odnosno disciplinski postupak;

- ▶ Osiguranje **učinkovite civilne kontrole nad vojnim i sigurnosnim snagama**;
- ▶ Osiguranje **neovisnog, nepristranog i učinkovitog djelovanja sudova, u skladu sa međunarodnim standardima dužnog postupanja**.

Obrazovanje za prevenciju

Da bi se garantiralo ne–ponavljanje sličnih djela nasilja, komisija za istinu koja je uspostavljena u Istočnom Timoru preporučila je da se pokrene specifičan **program obrazovanja namijenjen cjelokupnom stanovništvu** o nasilju, a posebno o seksualnom nasilju. Glavni cilj ovog programa je da smanji diskriminaciju i stigmiju koju trpe žrtve seksualnog nasilja, ukloni stereotipe i jasno utvrdi da „krivnju“ nose počinitelji, a ne žrtve.

Dalje, države moraju garantirati uspostavu programa osnaživanja, koji će uključivati obrazovanje, obuku u vještinama, pravnu pismenost i pristup produktivnim resursima.

Što se dešava kada država ne ispoštuje svoje međunarodne obaveze?

Na međunarodnom nivou uspostavljen je jedan broj mehanizama sa ciljem praćenja implementacije obaveza država.

Kada domaće vlasti prekrše svoje obaveze i kada domaći pravni lijekovi nisu djelotvorni, međunarodni mehanizmi mogu, pod određenim uslovima, ponuditi odgovarajući put ispunjenja prava na pravdu, istinu i reparaciju žrtava kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje.

4. MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA KOJI SE MOGU BAVITI KRŠENJIMA VEZANIM ZA SILOVANJE ILI DRUGE OBLIKE SEKSUALNOG NASILJA

Postoje međunarodni mehanizmi koji prate implementaciju postojećih međunarodnih pravnih mehanizama i standarda koji se odnose na žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja.

Vrijeme za akciju

Nakon što se utvrdi koji je primjenjivi zakonski okvir, i nakon što se procijeni koja su prava priznata žrtvama seksualnog nasilja po međunarodnom pravu, i koje su odgovarajuće obaveze države, poglavlje 4 se fokusira na to šta žrtve i organizacije civilnog društva mogu poduzeti kako bi prinudile državu da ispoštuje svoje obaveze.

Neke od ovih mehanizama je lako koristiti i dostupni su gotovo svima, dok drugi zahtijevaju komplicirane procedure i pomoć stručnjaka.

Ovo poglavlje je od kritičnog značaja za procjenu mogućnosti koje stoje na raspolaganju žrtvama seksualnog nasilja na međunarodnom nivou, i za utvrđivanje da li je neka od njih korisna za konkretnu žrtvu, i ako jeste, kako, pod kojim uslovima i sa kakvim implikacijama.

Kako su pravni mehanizmi podijeljeni u **obavezujuće** (one koje države **moraju** uraditi) i **neobavezujuće** (one koji izražavaju šta države **trebaju** uraditi), i međunarodna tijela za praćenje, tako imaju različite nivoe „moći“ prema državama.

Pojedini mehanizmi se nazivaju **sudskima** (npr. Evropski sud za ljudska prava), pošto ih čine suci, jer usvajaju **presude** koje su **obavezujuće** za optužene države, i kao takve se moraju implementirati.

Neki mehanizmi se nazivaju **kvazi-sudskim** (npr. komiteti Ujedinjenih nacija), jer ih čine neovisni eksperti, i oni mogu usvajati **razmatranja i preporuke** koji nisu izravno obavezujući za dotične države, ali su ipak relevantni jer predstavljaju stanje međunarodnog prava i države ih, kao takve, trebaju implementirati u dobroj vjeri.

Postoje još neki mehanizmi (npr. specijalne procedure Ujedinjenih nacija) koji se ne odnose ni na koji konkretan ugovor i ostvaruju svoj mandat u odnosu na sve države na svijetu. Ne mogu usvajati presude ili viđenja, i njihove preporuke nisu obavezujuće za dotične države.

Među mehanizmima čija se analiza vrši u poglavlju 4 Evropski sud za ljudska prava je sigurno najmoćniji, i u stvari jedini koji može donositi obavezujuće presude. Ali to je istovremeno i najkompliciraniji mehanizam za korištenje. Procedura pred ovim Sudom je vrlo artikulirana i svakako iziskuje pomoć profesionalnog pravnika. Dalje, predmet se može dostaviti na odlučivanje Evropskom sudu za ljudska prava tek nakon što se iscrpe svi domaći pravni lijekovi. To iziskuje da se prvo načini nekoliko koraka na domaćem nivou, i eventualno čeka i više godina ako sve to već nije urađeno.

Iz ovog razloga, naša analiza će krenuti od specijalnih procedura Ujedinjenih nacija: one nisu obavezujuće, ali procedura pred njima je relativno jednostavna, dostupna i ne iziskuje pomoć pravnika. Štoviše, specijalne procedure su nadležne da dobivaju informacije i navode iz svih zemalja svijeta, bez obzira da li je neka država ratificirala ugovor ili ne. A da bi se na neko pitanje skrenula pažnja specijalnih procedura, nije neophodno prvo iscrpiti domaće lijekove, ili ispoštovati neki rok. Gledano u ovom svjetlu, one su fleksibilne i mogu biti od posebne koristi kada je potrebno baviti se hitnim pitanjima.

Iznošenje određenog predmeta ispred specijalne procedure je kompatibilno sa podnošenjem komunikacije ili tužbe nekom međunarodnom kvazi-sudskom ili sudskom tijelu. U ovom svjetlu, ukoliko pritisak kojeg specijalne procedure vrše na države ne bude dovoljan, i ako je zadovoljen određeni broj uslova, žrtve nakon toga mogu razmisliti da se obrate kvazi-sudskom ili sudskom mehanizmu međunarodne zaštite ljudskih prava.

4.1 Specijalne procedure Ujedinjenih nacija

“Specijalne procedure“ (bilo specijalni izvjestitelj ili radne grupe) predstavljaju mehanizme koje uspostavlja Vijeće za ljudska prava kako bi se pozabavili situacijama u određenoj „zemlji“ ili „tematskim“ pitanjima koja se odnose **na sve dijelove svijeta**. Posebno se „tematski mandati“ bave određenim temama (npr. mučenje, nasilje nad ženama, prisilni nestanci, samovoljno lišavanje slobode, itd.)

Specijalne procedure **nisu vezane za praćenje određenog ugovora ili konvencije**. Specijalne procedure ne izdaju presude ili viđenja o pojedinačnoj primjeni i njihove **preporuke nisu obavezne za dotične države**. Ipak, one predstavljaju djelotvoran način podizanja svijesti o kršenjima ljudskih prava u zemlji i njihova intervencija može izvršiti značajan pritisak na državu.

Specijalne procedure obično ispituju, prate, savjetuju i daju javne izvještaje o situaciji ljudskih prava u određenim zemljama ili o značajnim fenomenima kršenja ljudskih prava u svijetu. U tom kontekstu, specijalne procedure obavljaju različite aktivnosti. Sve one mogu zaprimati hitne žalbe i pisma navoda. Ovo će u nastavku biti detaljnije objašnjeno za svakog specijalnog izvjestitelja koji je od posebnog značaja u slučajevima silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja nad ženama.

Osim toga, specijalne procedure vrše slijedeće aktivnosti:

Posjete zemljama: Na prethodni poziv i pristanak vlade, specijalne procedure mogu posjetiti zemlju da bi procijenili ukupnu situaciju u pogledu predmeta svog mandata, kao što je mučenje ili nasilje nad ženama. Nakon posjete, odgovarajuća specijalna procedura će izdati izvještaj u kojemu će navesti svoje zaključke i preporuke.

Godišnji izvještaji: Svaka specijalna procedura podnosi godišnji izvještaj Vijeću za ljudska prava Ujedinjenih nacija, u kojemu se izvještava i o njegovoj komunikaciji sa vladama i NVO, njegovim misijama, svim zaprimljenim predmetima tokom godine, i implementaciji međunarodnih obaveza od strane država.

VAŽNO: sve procedure specijalnih izvjestitelja i radnih grupa su besplatne.

Specijalne procedure ne vrše slijedeće:

- ▶ Ne istražuju direktno pojedinačne predmete silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja nad ženama;
- ▶ Ne usvajaju izravno mjere zaštite od odmazde

- ▶ Ne utvrđuju pojedinačnu ili odgovornost države u slučajevima silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja nad ženama;
- ▶ Ne sude i ne izriču sankcije;
- ▶ Ne daju kompenzacije i reparaciju.

Zašto podnositi predmet jednoj ili više specijalnih procedura?

Prijavljivanje nekog predmeta jednoj ili više specijalnih procedura ima prije svega važnu posljedicu upozoravanja Ujedinjenih nacija i međunarodne zajednice općenito o postojanju određenog problema. Ovo je od kritičnog značaja da se „**vodi evidencija**“ o nečemu što se desilo ili se dešava. I zaista, **međunarodni pritisak** može postati ključni faktor u rješavanju predmeta nasilja nad ženama, odmazdi ili maltretiranja ljudi (ili udruženja) koja rade sa njima. Dalje, potrebno je spomenuti slijedeće: da bi se neki predmet iznio pred specijalne procedure, **nije neophodno da se prije toga iscrpe domaći pravni lijekovi**, a i cijela je aktivnost **manje formalna** nego ona koja se odvija pred sudom ili komitetom. Dalje, specijalne procedure su **nadležne u predmetima iz svih zemalja u svijetu**, bez obzira da li je ta država ratificirala bilo koji konkretan ugovor.

Može li pojedinac dostaviti svoj predmet specijalnoj proceduri ili mu/joj treba pomoć?

Predmeti koji se odnose na silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja i epizode odmazdi koje su pretrpjele osobe, odnosno udruženja koja rade na takvim predmetima mogu se dostaviti specijalnim procedurama direktno od strane žrtava ili od strane organizacija koje djeluju u njihovo ime. Tko god da dostavlja predmet odnosno navod specijalnim procedurama, mora nakon toga biti u mogućnosti da održi komunikaciju i da brzo odgovori na zahtjeve za dodatnim informacijama ili pojašnjenjima.

U komunikaciji sa specijalnim procedurama, osoba može *zahtijevati povjerljivost* iz razloga privatnosti ili sigurnosti. Na taj način će se osigurati određeni nivo zaštite.

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

Je li teško ostvariti komunikaciju sa specijalnim procedurama?

Informacije se specijalnim procedurama moraju dostaviti pismeno (po mogućnosti faksom ili e-mailom). Komunikacija može biti na engleskom, francuskom ili španjolskom jeziku. Kontakt adresa je:

OHCHR-UNOG
CH-1211 Geneva 10
Switzerland
Fax: 0041 (0) 229179006

E-mail adresa koja se mora koristiti za hitne radnje je: **urgent-action@ohchr.org**. Osim toga, svaka specijalna procedura ima svoju adresu koja se može koristiti za redovne komunikacije.

Urgentne radnje

“Hitne radnje” (ili „hitne žalbe“) je izraz koji se koristi da označi komunikacije prema specijalnim procedurama koje se odnose na djela kršenja prava koja se još nisu desila, ali za koje postoji vjerojatnost da će se desiti.

Neke Specijalne procedure smatraju „urgentnim radnjama“ i djela kršenja prava do kojih je došlo u prethodna tri mjeseca.

Kršenja prava do kojih je već došlo (a, u svakom slučaju, do kojih je došlo više od tri mjeseca prije podnošenja) rješavaju se kao „redovni“ navodi, koji kao takvi nemaju isti prioritet.

Generalno, važno je imati na umu da u okviru Ujedinjenih nacija postoje brojne specijalne procedure¹² koje se bave različitim temama. Ovdje se navode samo one čiji je mandat relevantniji za žrtve silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. Ipak, u konkretnim pitanjima, može se obratiti i drugima (npr. Specijalni izvjestitelj o interno raseljenim osobama kada se radi o pitanjima koja se odnose na žrtve prinudnog preseljenja).

¹² Cjelovita lista (na engleskom) postojećih specijalnih procedura, njihove kontakt adrese i odgovarajući mandati mogu se naći na: www2.ohchr.org/english/bodies/chr/special/themes.htm. O funkcioniranju i mandatu specijalnih procedura Ujedinjenih nacija također pogledati www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet27en.pdf.

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

Godine 2010., u skladu sa rezolucijom Vijeća sigurnosti broj 1888 od 30. septembra 2009. godine, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija imenovao je **Specijalnu predstavnicu za seksualno nasilje u konfliktu** (trenutno ovaj mandat obnaša gđa Margot Wallström). Specijalna predstavnica ima mandat da vodi, koordinira i zagovara napore da se ukine seksualno nasilje nad ženama koje je vezano za konflikt i da se skrene dodatna pažnja i djeluje na sprječavanju ovog kritičnog pitanja. U novembru 2010. godine, gđa Wallström je posjetila Bosnu i Hercegovinu i izrazila duboku zabrinutost zbog položaja žena žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini. I zaista, odlučila je da će Bosna i Hercegovina biti zemlja na koju je usmjeren fokus njenog ureda u narednom periodu.

4.1.1 Specijalni izvjestitelj o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama

Što je to Specijalni izvjestitelj o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama?

Mandat ovog specijalnog izvjestitelja utvrđen je 1994. godine. On ili ona može:

- Tražiti i dobivati informacije** o nasilju nad ženama iz različitih izvora (uključujući nevladine organizacije i organizacije žena); i
- Davati preporuke u pogledu mjera** i načina koji će se primijeniti na nacionalnom nivou u svrhu **ukidanja nasilja** nad ženama i **ispravljanja njegovih posljedica**.

Koje su funkcije Specijalnog izvjestitelja?

Osim posjeta zemlji i godišnjih izvještaja, Specijalni izvjestitelj dobiva i analizira:

Hitne pozive: ukoliko postoji situacija u kojoj postoji **neposredna prijetnja ili strah od prijetnje pravu na osobni integritet ili život žene** (npr. svjedoci ili žrtve na suđenju za silovanje dobivaju prijetnje,

ured udruženja žena je napadnut, a članovi su izloženi maltretiranju) može se uputiti urgentni poziv Specijalnom izvjestitelju. Ukoliko Specijalni izvjestitelj bude mišljenja da je informacija pouzdana i osnovana, on/ona će ostvariti **komunikaciju sa vladom pozivajući je da osigura djelotvornu zaštitu osobe** koja je izložena prijetnji ili riziku nasilja.

Slanje hitnih poziva ima kritičan značaj pošto omogućuje da se izvrši pritisak na vlade sa međunarodnog nivoa.

Pisma navoda: ako postoji situacija koja se odnosi na **nasilje nad ženama koje je već počinjeno** ili na **generalni šablon kršenja prava** (uključujući **praznine u zakonskom okviru i njegovom primjenom** u pogledu zaštite prava žena), pismo navoda se može uputiti Specijalnom izvjestitelju. Ukoliko bude smatrao da su informacije koje je dobio pouzdane, **zatražit će od vlade da pojasni sadržaj** dobivenih navoda.

Slanje pisama navoda ima za cilj da unaprijedi svijest o postojanju sistematskih problema u zaštiti žena i da ukaže javnosti na to da se dešavaju teška kršenja prava.

Ukoliko se informacije koje se dostavljaju Specijalnom izvjestitelju odnose na nasilje koje su počinili privatni pojedinci ili skupine (a ne predstavnici vlade), moraju se uključiti sve informacije koje mogu ukazivati na to da vlada nije izvršila svoju dužnost u smislu sprječavanja, istraživanja, kažnjavanja i osiguranja kompenzacije za pretrpljeno nasilje.

Primjerak **obrasca pojedinačne prijave na engleskom** koji služi za podnošenje predmeta Specijalnom izvjestitelju može se naći ovdje: www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/form.htm

Koja je e-mail adresa Specijalnog izvjestitelja o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama?

E-mail: vaw@ohchr.org

Zanimljivo!

Specijalni izvjestitelj se u više prilika bavio predmetom „**nasilje nad ženama koje je izvršila i/ili na koje je pristala država**“ i izdao nekoliko izvještaja u kojima detaljno analizira najvažnije obaveze država. Od posebnog su interesa dva izvještaja koja su usvojena 1998. ((E/CN.4/1998/54) odnosno 2001. (E/CN.4/2002/73) koji, navodeći referencu na konkretne situacije i analizirajući postojeće zakone i praksu, i može se koristiti kao dobar vodič u utvrđivanju šta države trebaju uraditi da bi spriječile i ukinule seksualno nasilje nad ženama.

4.1.2 Specijalni izvjestitelj o mučenju i drugom nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju

Što je Specijalni izvjestitelj za mučenje?

Mandat Specijalnog izvjestitelja za mučenje utvrđen je 1985. godine. On odnosno ona može:

- Tražiti i dobivati informacije** o mučenju i slučajevima nehumanog i ponižavajućeg postupanja iz različitih izvora (uključujući nevladine organizacije i organizacije žena); i
- Slati hitne poziva vladama** da pojasne situacije čije okolnosti daju osnova za strah da bi možda moglo doći do mučenja ili se ono dešava i formuliranje relevantnih preporuka.

Koje su funkcije Specijalnog izvjestitelja?

Osim posjeta zemlji i godišnjih izvještaja, Specijalni izvjestitelj prima i analizira:

Hitne pozive: ukoliko je neka osoba ili grupa osoba izloženo **riziku mučenja od ruke, uz pristanak ili prešutnu saglasnost javnih dužnosnika** (npr. pripadnika policije, zatvorskih čuvara, vojske, paravojnih

grupa, itd.), te informacije se mogu dostaviti Specijalnom izvjestitelju kao urgentni poziv. Specijalni izvjestitelj će **uputiti pismo ministarstvu vanjskih poslova dotične zemlje pozivajući vladu da osigura fizički i mentalni integritet** osobe (osoba) o kojima se radi.

Specijalni izvjestitelj šalje hitne pozive koji se odnose na **usvajanje zakonodavstva koje će navodno podrivati zabranu mučenja** (npr. ono koje omogućava nekažnjivost za djela mučenja).

Pisma navoda: kada se slučaj **mučenja već desio**, informacije o tome se mogu poslati Specijalnom izvjestitelju u obliku pisma navoda. Specijalni izvjestitelj će **zatražiti od vlade da pojasni materiju navoda i da uputi informacije o statusu eventualne istrage** (npr. identiteta osoba odgovornih za mučenje, disciplinarnu odnosno krivične sankcije koje su im izrečene, i prirodi i iznosu naknade koja je isplaćena žrtvama i njihovim porodicama). **Zakonodavstvo koje ima utjecaja na pojavu mučenja** može također biti predmet pisma navoda (npr. zakonske odredbe koje pružaju amnestiju, zakoni o kompenzaciji za žrtve mučenja koji nisu u skladu sa međunarodnim standardima, itd.)

Primjerak uzorka upitnika na engleskom jeziku kojega treba popuniti osoba koja navodi slučaj mučenja može se naći ovdje: www2.ohchr.org/english/issues/torture/rapporteur/model.htm.

Primjer

Gđa A.R. bila izložena silovanju od strane policajca kada je otišla u policijsku stanicu da prijavi prometnu nesreću. Dva dana kasnije, podnijela je tužbu protiv policajca i otišla na medicinski pregled. Unatoč svim naporima gđe. A.R., počinitelj je oslobođen i čak je dobio unaprjeđenje. Gđa. A.R. sada dobiva anonimne telefonske pozive u kojima joj pozivatelj upućuje uvrede i prijeti joj smrću.

Gđa A.R. je odlučila informirati Specijalnog izvjestitelja o ovim događajima i zatražiti njegovu intervenciju. Specijalni izvjestitelj je kontaktirao ministarstvo vanjskih poslova dotične države i zatražio da:

- ▶ se dostave informacije u odnosu na navedene činjenice i da se provede detaljna istraga koja će omogućiti donošenje presude i sankcija protiv odgovorne osobe, i da se gđi A. R. dodijeli kompenzacija i integralna reparacija za pretrpljenu štetu;
- ▶ se poduzmu sve potrebne mjere da bi se zaštitio život i osobni integritet gđe A.R. i da se osoba odgovorna za anonimne telefonske pozive identificira i sankcionira;
- ▶ Specijalni izvjestitelj periodično dobiva izvještaje o dešavanjima u okviru ovog predmeta.

Nakon ovoga, gđa A. R. je nastavila informirati Specijalnog izvjestitelja o dešavanjima koja se tiču njenog predmeta, informirati ga o mjerama koje je (ili nije) država poduzela. Počinitelj još nije kažnjen, ali istraga je ponovno otvorena i gđa A. R. više nije dobivala anonimne prijetnje.

Koja je e-mail adresa Specijalnog izvjestitelja o mučenju?

E-mail: sr-torture@ohchr.org

4.1.3 Specijalni izvjestitelj o braniteljima ljudskih prava

Tko je branitelj ljudskih prava?

“Branitelj ljudskih prava” je termin koji se koristi da se opišu ljudi koji **pojedinačno ili skupa sa drugima djeluju na promoviranju ili zaštiti ljudskih prava**. Braniteljem ljudskih prava smatra se osoba koja radi na promoviranju ili zaštiti ljudskih prava (npr. bavi se mučenjem, nasiljem nad ženama, interno raseljenim osobama, itd.)

U tom smislu, ljudi koji rade za udruženje koje se bavi ženama žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja smatraju se braniteljima ljudskih prava.

Što je Specijalni izvjestitelj o braniteljima ljudskih prava?

Mandat Specijalnog izvjestitelja o braniteljima ljudskih prava utvrđen je 2000. godine. Mandat uključuje, između ostalog, da:

- ▶ **Traži i dobiva, ispituje i odgovara na informacije** o položaju branitelja ljudskih prava;
- ▶ **Preporučuje učinkovite strategije za bolju zaštitu branitelja ljudskih prava i prati** ostvarivanje tih preporuka.

Koje su funkcije Specijalnog izvjestitelja?

Osim posjeta zemlji i godišnjih izvještaja, Specijalni izvjestitelj može dobivati i analizirati:

Hitne pozive: ukoliko situacija ukazuje na **djelo koje je u toku ili se priprema njegovo činjenje** (npr ako je branitelj ljudskih prava dobio prijetnju smrću), informacija o tome se može uputiti Specijalnom izvjestitelju putem hitnog poziva. Specijalni izvjestitelj **kontaktira dotičnu vladu preko diplomatske misije države u Ujedinjenim nacijama u Ženevi i poziva na brzu intervenciju da se zaštiti dotična osoba.**

Pisma navoda: ako situacija ukazuje na **djela koja su se već desila i u kojoj se ostvareni utjecaj na branitelja više ne može promijeniti**, informacije se mogu uputiti Specijalnom izvjestitelju u pismu navoda. Specijalni izvjestitelj će **kontaktirati vladu i zatražiti od nje da poduzme odgovarajuću radnju da istraži navodne događaja i da o rezultatima istrage obavijesti Specijalnog izvjestitelja.**

Smjernice na engleskom jeziku za podnošenje predmeta Specijalnom izvjestitelju mogu se naći na: www2.ohchr.org/english/issues/defenders/complaints.htm.

Koja je e-mail adresa Specijalnog izvjestitelja o braniteljima ljudskih prava?

E-mail: defenders@ohchr.org

Primjer

Gđa K. F. je generalna sekretarica udruženja žena žrtava nasilja. U više navrata bili su joj upućivani anonimni telefonski pozivi i dobivala je prijetnje otmicom ili čak smrću. Jednog dana pratile su je dvije osobe čiji identitet nije znala, i kada ju je jedan od njih dvojice pokušao uhvatiti, srećom je uspjela pobjeći i prolaznici na ulici su joj pomogli da dođe na sigurno. Iako je prijavila incident policiji, nikada nije provedena detaljna istraga, i odgovorne osobe nisu identificirane niti sankcionirane.

Jedne noći su lopovi ušli u ured udruženja gdje radi gđa K.F. Ukrali su računar, kao i dosjee koji sadrže dokumentaciju udruženja. Iako se u uredu nalazio novac i vrijedne stvari, lopovi ih namjerno nisu ukrali, nego su se ograničili na to da ih premjeste na stol gđe K.F. I opet je incident prijavljen lokalnoj policiji, ali bez bilo kakvih konkretnih rezultata.

Gđa K.F je napisala urgentni poziv Specijalnom izvjestitelju o braniteljima ljudskih prava tražeći njenu intervenciju. Specijalni izvjestitelj je kontaktirao vlasti države gdje gđa. K.F. živi i radi i zatražilo da usvoje sve potrebne mjere da zaštite život i osobni integritet gđe K.F. i omoguće njoj i članovima udruženja da rade svoj posao bez ometanja. Dalje, Specijalni izvjestitelj je također zatražio da ga dotična država periodično izvještava o položaju gđe K.F. i članova njenog udruženja, kao i o ishodu istrage o incidentima koji su već bili prijavljeni vlastima.

Od tada gđa K.F. nije dobivala prijetnji i nastavlja raditi za udruženje.

Upozorenje!

Neko pitanje može potpadati pod mandat jednog ili više specijalnih izvjestitelja. Ako je to slučaj, pitanje se može podnijeti istovremeno u više specijalnih procedura. Od posebnog je značaja da **se specijalne procedure uzajamno obavijeste da je pitanje već upućeno i u druge specijalne procedure** da bi se izbjeglo preklapanje i dupliranje i da se olakša koordinacija među spomenutim akterima.

Kako je već ranije istaknuto, specijalne procedure **ne koriste bosanski/srpski/hrvatski** kao radni jezik. Prema tome, morate uzeti u obzir da u komuniciranju sa tim tijelima morate koristiti engleski, francuski ili španjolski.

4.1.4 Specijalni izvjestitelj o promoviranju istine, pravde, reparacije i garancije ne-ponavljanja

Godine 2011., Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih nacija odlučilo je uspostaviti novu specijalnu proceduru: Specijalnog izvjestitelja za promoviranje istine, pravde, reparacije i garancije ne-ponavljanja. Nositelj mandata će biti nominiran i preuzet će svoju funkciju u maju 2012.

Prema tome, u vrijeme pisanja ovog dokumenta, detalji poput e-mail adrese Specijalnog izvjestitelja ili postojanju obrasca za podnošenje navoda ili tužbi još nisu dostupni.

Ipak, poznato je da će Specijalni izvjestitelj imati mandat, između ostalog, da:

- ▶ Doprinosi, na zahtjev, pružanju **tehničke pomoći ili savjetodavnih usluga** o svim pitanjima koje se odnose na mandat;
- ▶ Skuplja informacije o općoj situaciji, uključujući o normativnom okviru, o nacionalnim praksama i iskustvima, i **davati preporuke** o tome;
- ▶ Daje **preporuke** koje se odnose na sudske i ne-sudske mjere kod kreiranja i implementacije strategija, politika i mjera protiv grubih kršenja ljudskih prava; i
- ▶ Obavlja **posjete zemlji** i brzo odgovara na pozive država.

Razmišljati unaprijed

Imajući u vidu činjenicu da se u Bosni i Hercegovini razmatra i uspostavlja mehanizam tranzicijske pravde i program reparacije za žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata, od Specijalnog izvjestitelja za istinu, pravdu, reparacije i garancije ne-ponavljanja može se tražiti da pruži svoju tehničku pomoć ili savjetodavne usluge i da formuliра svoje preporuke o tome.

4.1.5 Radna grupa za pitanja diskriminacije žena u zakonu i praksi

Što je Radna grupa za pitanja diskriminacije žena u zakonu i praksi (Working Group on the Issue of Discrimination against Women in Law and in Practice – WGDWLP)?

WGDWLP je osnovana 2010. godine i čini je pet neovisnih eksperata. Njen je mandat, između ostalog, da:

- ▶ **Razvije dijalog** između različitih aktera, uključujući civilno društvo, identificira, promovira i razmjeni stavove o **najboljim praksama koje se odnose na ukidanje zakona koji diskriminiraju žene** ili su diskriminatorni prema ženama, i u tom smislu, da izrade zbornik najboljih praksi; i
- ▶ **Da preporuke o unaprjeđenju zakona i implementaciji zakona**, i doprinese ostvarenju, između ostalog, rodne jednakosti i osnaživanja žena.

WGDWLP je svoju prvu sesiju održala 1. maja 2011, i trenutno radi na izradi spomenutog zbornika najboljih praksi o eliminiranju zakona koji diskriminiraju žene.

Kakve informacije se mogu dostaviti WGDWLP?

Između ostalog, ukoliko je domaće zakonodavstvo napisano tako da pravi diskriminaciju žena i, potencijalno, žena žrtava silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja (npr. tako što im ne daje pravo da dobiju odgovarajuću kompenzaciju ili integralnu reparaciju za pretrpljenu štetu; ili ne dajući im „jednako oružje“ (procesnu jednakost) u krivičnom postupku), o tome se može obavijestiti WGDWLP.

Koja je e-mail adresa WGDWLP?

E-mail: wgdiscriminationwomen@ohchr.org

4.2 Ugovorna tijela Ujedinjenih nacija

Kako je već rečeno u poglavlju 2, u okviru sistema Ujedinjenih nacija postoji jedan broj ugovora o ljudskim pravima koji su obavezujući za zemlje koje su ih ratificirale. Ovi ugovori također uspostavljaju jedno tijelo koje se obično naziva „komitet“, i koje je zaduženo za **praćenje implementacije dotičnog ugovora u državama koje su ih ratificirale (i koje se nazivaju „države potpisnice“)**.

Komiteti imaju različite funkcije, uključujući razmatranje izvještaja koje dostavljaju države potpisnice, i u određenim okolnostima, razmatranje pojedinačnih komunikacija¹³ koje se odnose na navodna kršenja relevantnih odredbi o ljudskim pravima u državama potpisnicama.

Upozorenje!

Kada razmišljate o podnošenju komunikacije nekom od Komiteta Ujedinjenih nacija, imajte na umu da time sebi uskraćujete mogućnost da isti predmet dostavite Evropskom sudu za ljudska prava.

¹³ Više informacija (na engleskom jeziku) o proceduri ulaganja tužbe u Ujedinjenim nacijama može se naći na: www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet7Rev.1en.pdf.

Prije nego što donesete tu odluku, razmotrite mogućnosti koje postoje na osnovu karakteristika predmeta o kojem se radi, kao i potencijalnih posljedica.

Ali također znajte da predmet/situacija koja je prijavljena nekoj od specijalnih procedura Ujedinjenih nacija ne znači da se predmet potom ne može uputiti nekom od komiteta Ujedinjenih nacija.

4.2.1 Komitet za ljudska prava

Što je Komitet za ljudska prava ?

Komitet za ljudska prava (HRC) prati implementaciju Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR). Bosna i Hercegovina je država potpisnica ICCPR-a od 1. septembra 1993. godine, kada je naslijedila bivšu Jugoslaviju, koja je ratificirala ovaj ugovor 2. juna 1971. godine.

Komitet za ljudska prava čini 18 neovisnih eksperata koji se sastaju tri puta godišnje. Osim svojih drugih zadataka, HRC također može zaprimati i razmatrati **individualne komunikacije** o navodnim kršenjima prava priznatih Paktom. To se može uraditi samo ako je dotična država ratificirala Prvi opcionu protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Bosna i Hercegovina je ratificirala ovaj Protokol 1. marta 1995. godine.

Nakon što se neka komunikacija proglašuje prihvatljivom i nakon što je HRC ispita, HRC daje svoje **stavove** na predmet i **preporučuje** mjere reparacije koje dotična država treba usvojiti. Stavovi HRC-a nisu predmet bilo kakve dalje žalbe.

Kojih je uslova potrebno ispuniti da bi se komunikacija dostavila Komitetu za ljudska prava?

- ▶ Da se aplikacija ne razmatra prema nekoj drugoj međunarodnoj proceduri za istrage ili poravnanje (npr. jedan predmet se ne može istovremeno naći pred Evropskim sudom za ljudska prava i HRC-om);

- ▶ Da je podnositelj aplikacije **iscrpio sve dostupne domaće lijekove** (npr. morali ste podnijeti tužbu sudovima u Bosni i Hercegovini, proći sve relevantne procedure) (odnosno Ustavni sud Bosne i Hercegovine, odnosno Apelaciono odjeljenje Suda Bosne i Hercegovine, itd.). Ovo pravilo se ne odnosi ukoliko je iscrpljivanje lijekova nerazumno produženo.
- ▶ S obzirom da je Bosnia i Hercegovina ratificirala Opcioni protokol 1995, navodna djela su se morala desiti nakon ovog datuma. Međutim, ako je djelo počelo prije tog datuma, ali njegovo činjenje se nastavlja i nakon tog datuma, onda se komunikacija može dostaviti HRC-u.

Kakva je procedura pred HRC i koliko traje?

Procedura pred HRC može trajati **nekoliko godina** (npr. 2 do 5) od trenutka kada je dobivena komunikacija do trenutka kada se usvoje stavovi.

Procedura pred HRC se odvija pismeno i nema javnih rasprava.

Nakon što dobije komunikaciju, ako ona ispunjava potrebne uslove, HRC ju potom registrira (za to će trebati do nekoliko mjeseci) i upućuje je državi koja odgovor mora dostaviti u roku od 6 mjeseci. Šest mjeseci po isteku tog roka državi potpisnici se upućuju dva podsjetnika. Ako i dalje nema odgovora, HRC razmatra žalbu na osnovu informacija koje je prvobitno dostavio podnositelj.

Nakon što HRC dobije informacije od države, upućuje ih podnositelju komunikacije i daje mu/joj tri mjeseca da reagira na odgovor države.

Nakon što HRC donese odluku o nekom predmetu, ona se istovremeno dostavlja podnositelju aplikacije i državi. Tekst svake konačne odluke o meritumu predmeta ili o odluci o neprihvatanju predmeta objavit će se na web stranici Ureda visokog povjerenika za ljudska prava.

Šta se može očekivati od podnošenja komunikacije Komitetu za ljudska prava ?

Kada HRC donese odluku da je podnositelj aplikacije bio žrtva kršenja svojih prava prema ICCPR od strane države, on poziva državu da dostavi u roku od 6 mjeseci informacije o koracima koje je poduzela da provede njegove zaključke. HRC često navodi koji bi bio odgovarajući lijek, na primjer, isplata kompenzacije ili oslobađanje iz pritvora. U slučaju da država potpisnica ne izvrši odgovarajuće korake, predmet se upućuje članu HRC, Specijalnom izvjestitelju za dalje praćenje stavova na razmatranje dodatnih mjera koje treba poduzeti. Specijalni izvjestitelj može, na primjer, uputiti državi konkretne zahtjeve ili se sastati sa njenim predstavnicima da razgovara o poduzetim radnjama. Obično se informacije objavljuju zajedno sa radnjama koje poduzme Specijalni izvjestitelj u godišnjem izvještaju o daljem praćenju. Ovo je od kritičnog značaja da bi se održao stalan pritisak na državu i da se potakne da eventualno prekine tekuća kršenja prava i da osigura djelotvoran lijek.

Kada HRC donese odluku da nije došlo do kršenja ugovora ili da je žalba neprihvatljiva, proces se okončava kad se odluka dostavi podnositelju aplikacije i državi.

Konkretan primjer: *McCallum v. Južna Afrika*

Predmet je posebno zanimljiv pošto se odnosi na muškarca koji je bio izložen seksualnom zlostavljanju. I zaista, istaknuti principi se odnose i na žene.

G. McCallum je bio zatvoren u zatvoru u Južnoj Africi. Godine 2005., nakon incidenta u zatvoru, zatvorenici, uključujući g. McCalluma, naloženo je da napuste svoje ćelije. Tokom narednih sati zatvorski stražari su podvrgli zatvorenike teškim zlostavljanjima i poniženjima: zatvorenici su bili prinuđeni da leže goli na vlažnom podu dok su ih zatvorski čuvari tukli i vrijeđali. Zatvorenici su bili prinuđeni da leže na zemlji jedan iza drugog sa licem u unutrašnjem dijelu anusa zatvorenika koji je ležao ispred njih. Zatvorenik koji bi podigao glavu bio bi tučen palicama i udaran nogama. Bilo je prisutno i oko 20 žena-čuvara, i one su hodale preko zatvorenika, udarale ih u genitalije i govorile ponižavajuće komentare o njihovim privatnim dijelovima. U jednom trenutku je jedan čuvar umetnuo palicu u anus g. McCalluma. Niti jedan čuvar nije kažnjen za ove događaje, i zatvorenici nisu dobili odgovarajući medicinski i psihološki tretman.

Nakon što je iscrpio sve domaće lijekove, g. McCallum je podnio komunikaciju HRC-u navodeći više kršenja svojih prava prema ICCPR.

U stavovima koji su izrečeni 25. oktobra 2010., HRC je proglasio Južnu Afriku odgovornom za kršenje više odredbi ICCPR, uključujući član 7 (zabrana mučenja). I zaista, HRC je smatrao da je tretman kojemu je g. McCallum bio podvrgnut predstavljao mučenje (a da je umetanje palice u anus predstavljalo silovanje). Dalje, država je imala obavezu da istraži ova dešavanja, sudi i kazni odgovorne osobe, kao i da osigura adekvatnu kompenzaciju i medicinsku pomoć McCallumu. Prema tome, HRC je istakao da Južna Afrika mora:

- ▶ pružiti g. McCallumu **djelotvoran lijek, uključujući putem detaljne i efektivne istrage njegovih navoda koji se odnose na silovanje i mučenje, krivično goniti odgovorne osobe i dati mu punu reparaciju, uključujući odgovarajuću kompenzaciju**.

Dalje, HRC je ukazao da, sve dok je g. McCallum u zatvoru, treba biti **tretiran humano i s poštivanjem inherentnog dostojanstva ljudske osobe** i trebao bi imati **odgovarajuću zdravstvenu skrb**. I na kraju, Južna Afrika mora **sprječiti slična kršenja ljudskih prava** u budućnosti.

4.2.2 Komitet protiv mučenja

Što je Komitet protiv mučenja?

Komitet protiv mučenja (The Committee against Torture) (CAT) prati implementaciju Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja¹⁴. 1. septembra 1993. godine Bosna i Hercegovina je naslijedila bivšu Jugoslaviju, koja je ratificirala ovaj ugovor 10. septembra 1991. godine.

¹⁴ Više o CAT-u i njegovim funkcijama (na engleskom jeziku) možete pročitati na: www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet17en.pdf.

CAT čini 10 neovisnih eksperata, koji se sastaju dva puta godišnje na trosedmične sesije. Između ostalog, CAT može razmatrati **individualne tužbe** u odnosu na navodna kršenja Konvencije protiv mučenja. To je moguće samo u odnosu na države potpisnice koje su podnijele potrebne deklaracije u skladu sa Članom 22 Konvencije protiv mučenja. Bosna i Hercegovina je dostavila takvu deklaraciju 4. juna 2003.

Nakon što proglasi komunikaciju prihvatljivom i nakon što je ispita, CAT donosi svoje **stavove** o predmetu i daje **preporuke** mjera reparacije koje odnosna država treba usvojiti. Stavovi koje usvoji CAT ne mogu biti predmetom dalje žalbe.

Kojih je uslova potrebno ispuniti da bi se komunikacija mogla dostaviti Komitetu protiv mučenja?

- ▶ Komunikacija se ne može odnositi na pitanje koje je bilo ili se razmatra prema nekoj drugoj proceduri međunarodne istrage ili poravnanja (npr. HRC; ECtHR); i
- ▶ Podnositelj aplikacije je morao iscrpiti sve dostupne domaće lijekove, osim kada je primjena tih lijekova nerazumno dugo odgođena ili nije izgledno da će pružiti efektivno pravno zadovoljenje žrtvama kršenja Konvencije.

S obzirom da je Bosna i Hercegovina priznala nadležnost CAT-a 2003. godine, aplikacije se moraju odnositi na kršenja prava koja su se desila nakon tog datuma. Međutim, CAT može prihvatiti predmete kršenja prava koji su započeli prije 2003. godine, a koji su i dalje u toku nakon navedenog datuma.

Komunikacije upućene CAT-u ne mogu biti anonimne. Ipak, iz razloga sigurnosti, podnositelj aplikacije može tražiti da CAT ne otkrije njegov/njen identitet.

Koja je procedura pred Komitetom protiv mučenja i koliko dugo traje?

Od trenutka podnošenja komunikacije CAT-u do trenutka kada on donese svoje stavove, procedura može trajati **nekoliko godina** (npr. 1-2 godine).

Procedura se odvija pismeno, a javne rasprave se mogu održavati samo u izuzetnim okolnostima.

Nakon registracije tužbe, CAT poziva državu da dostavi svoje komentare u roku od 6 mjeseci o prihvatljivosti i o meritumu tužbe. U ovisnosti od reakcije države, može se odabrati jedan od dva pravca:

- a) Ukoliko država dostavi komentare samo o prihvatljivosti tužbe u roku od 2 mjeseca, podnositelju aplikacije se daje 4 sedmice da komentira to što je država dostavila. CAT onda usvaja odluku o prihvatljivosti. U slučaju da se smatra neprihvatljivom, predmet se zaključuje. Ukoliko se smatra prihvatljivom, država onda ima 4 mjeseca da komentira o meritumu predmeta. Podnositelj aplikacije onda ima 6 sedmica da komentira meritum, nakon čega CAT donosi konačnu odluku o materiji predmeta; ili
- b) Alternativno, ako država dostavi komentare o prihvatljivosti i o meritumu (obično nakon 6 mjeseci), podnositelj aplikacije ima 6 sedmica da komentira na ove dostavke. CAT je onda u poziciji da donese odjednom odluku o prihvatljivosti i o meritumu predmeta.

Šta možete očekivati od podnošenja komunikacije Komitetu protiv mučenja?

Kada CAT utvrdi da radnja ili predložena radnja države krši ili bi kršila obaveze države prema Konvenciji, upućuje svoje stavove (u kojima se preporučuje usvajanje određenih mjera reparacije) državi, zajedno sa zahtjevima za informacije o njihovoj implementaciji u roku od 90 dana. U svjetlu dostavljenih informacija, izvjestitelj CAT-a o daljem praćenju poduzima odgovarajuće dodatne radnje.

Konkretan primjer: V.L. v. Švicarska

V.L., državljanka Bjelorusije, ispitivana je i silovana od strane tri policijska dužnosnika koji su tražili informacije o mjestu gdje se nalazi njen suprug. Tokom ispitivanja su je također tukli i vršili penetraciju različitim predmetima. Nakon što se požalila nadležnom oficiru o seksualnom zlostavljanju, bila je izložena kampanji zlostavljanja sve dok je jednog dana isti onaj dužnosnik

koji ju je bio silovao nije oteo, odvezao je na udaljenu lokaciju i opet je silovao. Počinitelji silovanja nikada nisu bili sankcionirani. Nakon toga, V.L. se preselila u Švicarsku.

U svojoj komunikaciji protiv Švicarske, koju je dostavila CAT-u, V.L. navodi da, ako se vrati u Bjelorusiju, opet će biti izložena riziku silovanja i maltretiranja.

CAT je utvrdio da u stvari silovanje predstavlja oblik mučenja i stoga je preporučio Švicarskoj da ne deportira V.L. u Bjelorusiji jer bi je time izložila riziku da bude izložena mučenju.

4.2.3 Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena

Šta je Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (Committee on the Elimination of All forms of Discrimination against Women) (CEDAW)?

CEDAW prati implementaciju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. 1. septembra 1993., Bosna i Hercegovina je naslijedila bivšu Jugoslaviju, koja je ratificirala ovaj ugovor 26. februara 1982. godine.

CEDAW čine 23 neovisna eksperta koji se sastaju dva puta godišnje. Između ostalih svojih zadataka, CEDAW može razmatrati individualne komunikacije koje se odnose na države potpisnice Opcionog Protokola uz Konvenciju o eliminaciji diskriminacije žena. Bosna i Hercegovina je ratificirala ovaj Protokol 4. septembra 2002. godine.

Nakon što proglasi prihvatljivom neku komunikaciju i nakon što je razmotri, CEDAW donosi svoje **stavove** o predmetu i **preporučuje** mjere reparacije koje odnosna država treba usvojiti. Stavovi koje donesi CEDAW nisu predmet žalbe.

Kojih je uslova potrebno ispuniti da bi se CEDAW-u uputila komunikacija ?

- ▶ Komunikacija se ne smije odnositi na pitanje koje je već razmatrao CEDAW ili ga razmatra ili je bio razmatran u bilo kojoj drugoj proceduri međunarodne istrage ili poravnanja (npr. HRC; ECtHR ili CAT); i
- ▶ Prije podnošenja komunikacije CEDAW-u, potrebno je da su iscrpljeni svi dostupni domaći lijekovi; osim kada je primjena tih lijekova nerazumno dugo odložena ili nije vjerojatno da će predstavljati efektivan lijek.

S obzirom da je Bosna i Hercegovina ratificirala Opcioni protokol uz Konvenciju 2002. godine, komunikacije se moraju odnositi na djela počinjena nakon tog datuma. Međutim, CEDAW može prihvatiti predmete kršenja prava koji su počeli prije 2002. godine i koji su nastavljeni i nakon rečenog datuma.

CEDAW ne prihvaća komunikacije koje su anonimne. Ipak, iz razloga sigurnosti ili privatnosti, podnositelj aplikacije može tražiti da se njegov/njen identitet ne objavi javnosti.

Kako se odvija postupak pred CEDAW-om i koliko dugo traje?

Od trenutka podnošenja tužbe CEDAW-u do trenutka kada on donese svoje stavove može proteći **nekoliko godina** (npr. 1–3 godine).

Procedura se odvija pismeno i ne održavaju se javne rasprave.

Ako se komunikacija registrira, CEDAW će vjerojatno razmotriti njenu prihvatljivost i meritum predmeta istovremeno. Država protiv koje je upućena tužba će potom imati šest mjeseci da dostavi svoj odgovor na prihvatljivost i meritum komunikacije. Nakon što to uradi, podnositelju tužbe će se dodijeliti fiksni rok u kojemu ima poslati svoje komentare, nakon čega će predmet biti spreman za odlučivanje od strane CEDAW-a.

Povremeno će CEDAW usvojiti drugačiju proceduru kako bi maksimizirali vrijeme koje im je na raspolaganju za razmatranje komunikacija i da poštedi i državu i podnositelja tužbe bespotrebnih napora. Na primjer, ako država uloži podnesak dovoljno rano koji baca ozbiljnu sumnju na prihvatljivost tužbe, CEDAW može pozvati podnositelja tužbe da komentira taj podnesak. Potom će donijeti prethodnu odluku samo o prihvatljivosti predmeta i nastaviti razmatrati meritum predmeta samo ako se zaključi da je predmet prihvatljiv. Ako jeste, onda će se državi odobriti dodatni rok da komentira meritum komunikacije, a od podnositelja tužbe će se zatražiti da komentira komentare države.

Što možete očekivati od podnošenja komunikacije CEDAW-u?

Ako CEDAW utvrdi da je došlo do kršenja prava podnositelja aplikacije u skladu sa Konvencijom, dat će preporuke. U nastavku postupka od dotične države se traži da u roku od 6 mjeseci po prijemu stavova i preporuka CEDAW-a dostavi pismeni odgovor u kojemu će detaljno razmotriti sve poduzete radnje u skladu s njima. CEDAW može zatražiti od države da dostavi dodatne informacije.

Konkretni primjer: *Vertido v. Filipini*

Godine 1996. godine gospođu Vertido napao je i silovao kolega sa posla. U roku od 24 sata bila je podvrgnuta medicinskom pregledu i ubrzo nakon toga prijavila je događaj policiji, ulažući tužbu protiv počinitelja. Ovaj kolega je konačno uhapšen u novembru 1996. godine i optužen za silovanje. Suđenje je trajalo do 2005. godine, kada je optuženi konačno oslobođen na osnovu osporavanja kredibiliteta svjedočenja žrtve i navodeći da nije dokazala da se opirala i da nije pobjegla čak i kada je izgledalo da ima priliku da to uradi.

Gospođa Vertido je smatrala da ju je način na koji je vođeno suđenje i konkretno njegov ishod reviktimiziralo nakon što je silovana. Prema tome, nakon što je iscrpila domaće lijekove, odlučila je predmet uputiti CEDAW-u.

U stavovima donesenim 16. jula 2010. godine, CEDAW je proglasio Filipine odgovorne za kršenje obaveze prema Konvenciji o eliminaciji diskriminacije žena zato što država potpisnica

nije ispunila svoju obavezu da osigura da su žene zaštićene od diskriminacije od strane javnih organa, uključujući sudstvo. I zaista, država potpisnica nije ispunila svoju obavezu da riješi rodno zasnovane stereotipe koji pogađaju žene, a posebno oni koji rade u pravnom sistemu i institucijama zakona. Dalje, oslobađajuća presuda je još jedan dokaz neuspjeha države potpisnice da savjesno kažnjava djela nasilja nad ženama, a posebno silovanja. Stoga CEDAW preporučuje Filipinima da:

- ▶ Osigura **odgovarajuću naknadu** koja je razmjerna ozbiljnosti kršenja prava gdje Vertido;
- ▶ Poduzme djelotvorne mjere da osigura da se **sudski postupci u kojima se razmatraju optužbe za silovanje vode bez bespotrebnog odlaganja**;
- ▶ Osigura da sve zakonske procedure u predmetima gdje se pojavljuje krivično djelo silovanja i drugih seksualnih zločina budu nepristrani i pravični, i da nisu **pod utjecajem predrasuda ili stereotipnih rodnih ideja**. Da bi se ovo postiglo, potrebno je provesti široki spektar mjera usmjerenih na sam pravni sistem kako bi se unaprijedio odnos sudstva prema predmetima silovanja, i pružila obuka i obrazovanje da se promijeni diskriminirajući stav prema ženama. Među konkretne mjere spada:
- ▶ **Revizija definicije silovanja u zakonu** tako da se u centar stavi nepostojanje pristanka;
- ▶ **Uklanjanje iz zakona uslova da je seksualni napad počinjen silom ili upotrebom nasilja**, kao i pružanje dokaza da je izvršena penetracija, i minimizacija sekundarne viktimizacije tužitelja/žrtve u postupku time što se usvoji definicija seksualnog napada koji: a) iziskuje postojanje „nedvosmislenog i dobrovoljnog pristanka“ i traži dokaze od optuženog da je poduzeo korake da utvrdi da tužitelj/žrtva pristaje; ili b) iziskuje da se djelo desilo u „okolnostima prinude“ i uključuje široki spektar okolnosti prinude.
- ▶ **Odgovarajuća i redovna obuka** o Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, njenom Opcionalnom protokolu i općim preporukama, a posebno Općom preporukom br. 19 za suce, pravnike i predstavnike zakona, kao i odgovarajuća obuka **za suce, pravnike,**

predstavnike zakona i medicinske radnike u razumijevanju djela silovanja i dugih seksualnih djela na rodno-osjetljiv način kako bi se izbjegla reviktimizacija žena koje prijave silovanje, i osiguranje da vlastiti običaji i vrijednosti osobe ne utječu na odlučivanje;

- ▶ **Objaviti stavove CEDAW-a i prevesti ih** na jezik Filipina i druge priznate regionalne jezike, prema potrebi, i široko distribuirati da bi došli do svih relevantnih sektora društva.

4.3 Evropski sud za ljudska prava

Šta je Evropski sud za ljudska prava?

Evropski sud za ljudska prava (European Court of Human Rights) (ECtHR) je sudsko tijelo koje je zaduženo za praćenje implementacije Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹⁵ Bosna i Hercegovina je ratificirala ovu Konvenciju 12. jula 2002. godine. ECtHR je baziran u Strasbourgu i čine ga 47 sudaca. ECtHR je stalni sud koji radi puno radno vrijeme.

ECtHR razmatra **individualne aplikacije** koje se odnose na navodna kršenja prava zaštićenih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i donosi **obavezujuće presude** u kojima može **naložiti** državi da garantira pravedno zakonsko zadovoljenje podnositelju aplikacije (obično u obliku novčane kompenzacije). Odbor Ministara Vijeća Evrope prati implementaciju presuda koje donese ECtHR, i ako država ne usvoji mjere reparacije koje naloži ECtHR, Odbor može opet uputiti predmet ECtHR. Na presude ECtHR se može uložiti žalba u roku od tri mjeseca od obavještanja stranaka o odluci. Presude se objavljuju na web stranici ECtHR.

¹⁵ Web stranica ECtHR je: www.echr.coe.int/echr/Homepage_EN. Obrazac aplikacije na B/H/S jeziku može se spustiti sa: www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BB7E27D-4BB8-4915-A887-C2FB8AE9F71E/0/BIH_PO_pack.pdf.

Kojih je uslova potrebno ispuniti da bi se Evropskom sudu za ljudska prava podnijela aplikacija?

Između ostalog, najvažniji uslovi da se aplikacija dostavi ECtHR su:

- ▶ Prije podnošenja aplikacije ECtHR osoba mora da je **iscrpila sve domaće pravne lijekove** (odnosno morali ste predmet dostaviti sudovima u Bosni i Hercegovini, proći sve relevantne procedure). Ovo pravilo se ne primjenjuje ukoliko domaći pravni lijekovi ne postoje ili je procedura na domaćem nivou preduga.
- ▶ Tužba se mora dostaviti **u roku od 6 mjeseci od trenutka kada je podnositelj aplikacije obaviješten o konačnoj odluci na domaćem nivou**.
- ▶ Tužba **ne može biti ista** kao neki predmet koji je već razmatrao ECtHR, ili je već upućena u neku drugu proceduru međunarodne istrage ili poravnanja (npr. ako je tužba već podnesena HRC-u, na primjer, ne može se uputiti ECtHR).

Upamtite

Predmet koji je upućen u jednu od Specijalnih procedura Ujedinjenih nacija **može** biti predmet aplikacije Evropskom sudu za ljudska prava.

Protivno tome, ako je predmet upućen nekom od komiteta Ujedinjenih nacija (npr. HRC-u, CAT-u ili CEDAW-u) **ne može** se više dostavljati Evropskom sudu za ljudska prava.

S obzirom da je Bosna i Hercegovina ratificirala Evropsku konvenciju 12. jula 2002. godine, ECtHR će zaprimati samo tužbe koje se odnose na djela koja su se desila poslije tog datuma. Međutim, ECtHR može primiti predmete kršenja prava koji su započeli prije tog datuma ako su kršenja nastavljena i nakon 12. jula 2002. godine.

ECtHR ne prihvaća anonimne aplikacije. Međutim, u izuzetnim okolnostima (npr. iz razloga sigurnosti ili privatnosti), ECtHR će očuvati povjerljivost identiteta podnosioca aplikacije i koristiti inicijale ili lažna slova (npr. L.M. protiv Bosne i Hercegovine, ili X.Y. protiv Bosne i Hercegovine). S obzirom na osjetljivost predmeta koji se odnose na silovanje i seksualno nasilje, uvijek će u takvim predmetima biti moguće tražiti povjerljivost.

Koje su procedure pred Evropskim sudom za ljudska prava i koliko dugo traju?

Procedura pred ECtHR je dugotrajna i trajat će **nekoliko godina** (npr. 4–6 godina) od trenutka podnošenja aplikacije do trenutka kada ECtHR usvoji odluku o predmetu. Implementacija presude je također dugotrajan proces.

Generalno, procedure pred ECtHR se odvijaju u pismenoj formi. Samo u izuzetnim okolnostima će ECtHR održati javnu raspravu.

Kada ECtHR dobije neku aplikaciju, on je registrira (ovo može potrajati nekoliko mjeseci) i dodijeli broj slučaja. Nakon toga, ECtHR razmatra da li je aplikacija prihvatljiva. Ako se aplikacija proglasi neprihvatljivom, odluka ECtHR je konačna i ne može se promijeniti. Nasuprot tome, ako se aplikacija proglasi prihvatljivom, ECtHR će potaći državu i podnosioca aplikacije da iznađu prijateljsko rješenje. Ako se takvo rješenje ne mogne pronaći, ECtHR će nastaviti sa razmatranjem merituma predmeta i donijeti svoju presudu.

Što možete očekivati od podnošenja aplikacije Evropskom sudu za ljudska prava?

Ukoliko ECtHR utvrdi da je došlo do kršenja prava, može dodijeliti podnosiocu aplikacije „pravičnu zadovoljštinu“, odnosno određeni iznos novca kao kompenzaciju za određene oblike pretrpljene štete. ECtHR može također tražiti od države da refundira sve troškove koje je podnositelj aplikacije imao vezano za zastupanje svog predmeta. Kako je već rečeno, Odbor Ministara Vijeća Evrope je zadužen za praćenje implementacije presuda koje je donio ECtHR, i u tom pogledu može preporučiti dotičnoj državi da usvoji određene mjere da bi riješila i ispravila počinjena kršenja prava.

Ukoliko ECtHR utvrdi da nije došlo do kršenja prava, podnositelj aplikacije neće morati plaćati nikakve dodatne troškove.

Konkretan primjer: Aydin v. Turska

Kada je Sukran Aydin imala 17 godina, bila je lišena slobode od strane turskih žandarma. Iako je to prijavila, počinitelju djela nije suđeno na pravi način niti je sankcioniran. Nakon što je iscrpla sve domaće lijekove, Sukran Aydin je odlučila uputiti predmet ECtHR navodeći kršenje različitih temeljnih ljudskih prava.

U presudi donesenoj 25. septembra 1997. godine, ECtHR je proglasio Tursku odgovornom za kršenje Članova 3 (zabrana mučenja) i 13 (pravo na djelotvoran lijek) Konvencije, i naložio je državi da isplati podnositelju aplikacije iznos od 29,000 Eura kao pravičnu zadovoljštinu za pretrpljenu nematerijalnu štetu.

Još jedan konkretan primjer: M.C. v. Bugarska

M.C. su silovale dvije osobe kada je imala 14 godina. Zbog načina kako je djelo silovanja kodificirano prema domaćem zakonu Bugarske, krivični postupak protiv počinitelja nije donio značajne rezultate. Tako, kad je iscrpla domaće lijekove, M.C. je podnijela aplikaciju ECtHR navodeći da je nedostatak opcija i odgovarajuće krivične legislative u državi pružilo nekažnjivost počinitelju u ovom slučaju i da to predstavlja kršenje njenih osnovnih ljudskih prava.

U presudi donesenoj 4. decembra 2003.godine, ECtHR je proglasio da „svaki kruti pristup krivičnom gonjenju u predmetima seksualnog nasilja, kao što je traženje dokaza fizičkog otpora u svim okolnostima, predstavlja rizik da se određene vrste silovanja ostave nekažnjene i na taj način se ugrožava djelotvoran zaštita seksualne anatomije osobe. U skladu sa suvremenim standardima i trendovima na tom planu, mora se smatrati pozitivnom obavezom Zemlje članice prema Članovima 3 (zabrana mučenja) i 8 (pravo na privatnost i porodični život) Konvencije, da osigura da se traži kažnjavanje i djelotvorno gonjenje za svaki seksualni akt

za koji nije dan pristanak, uključujući i situacije kada nema fizičkog otpora od strane žrtve“.
(paragraf 166).

Prema tome, Sud je utvrdio odgovornost države za kršenje članova 3 i 8 Evropske Konvencije i naložio je Bugarskoj da isplati iznos od 8,000 Eura kao pravičnu zadovoljštinu za nematerijalnu štetu koju je pretrpjela žrtva.

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

Korisni linkovi:

- ▶ TRIAL (Track Impunity Always) (na engleskom): www.trial-ch.org/en/home.html; (na B/H/S): www.trial-ch.org/BiH
- ▶ Ujedinjene nacije protiv seksualnog nasilja u sukobima (United Nations Action against Sexual Violence in Conflict): www.stoprapenow.org/about/
- ▶ UN Agencija za ravnopravnost spolova i osnaživanje žena (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women) (UN Women): www.unwomen.org
- ▶ Fond za stanovništvo Ujedinjenih nacija (United Nations Population Fund): www.unfpa.org/public/
- ▶ Koalicija za ljudska prava žena u konfliktnim sukobima (Coalition for Women's Human Rights in Conflict Situations): www.womensrightscoalition.org/site/main_en.php
- ▶ Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (International Centre for Transitional Justice): www.ictj.org/
- ▶ Međunarodni komitet crvenog križa/krsta (International Committee of the Red Cross): www.icrc.org/eng/
- ▶ Međunarodna liga žena za mir i slobodu (Women's International League for Peace and Freedom): www.wilpfinternational.org/
- ▶ Jednakost sada (Equality Now): www.equalitynow.org/
- ▶ Medica Mondiale: www.medicamondiale.org/index.php?id=7&L=1

- ▶ Međunarodno vijeće za rehabilitaciju žrtava torture (International Rehabilitation Council for Torture Victims): www.irct.org/
- ▶ Dobrovoljni fond Ujedinjenih nacija za žrtve torture (United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture): www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/TortureFundMain.aspx
- ▶ Fondacija feminističke većine (Feminist Majority Foundation): <http://feminist.org/>
- ▶ Međunarodna koalicija za ukidanje i podršku preživjelim žrtvama torture (Torture Abolition and Survivors Support Coalition International) (TASSC): <http://tassc.org/blog/>
- ▶ Redress: www.redress.org/
- ▶ Svjetska organizacija protiv mučenja (World Organization against Torture): www.omct.org/
- ▶ Međunarodni savez za ljudska prava (International Federation for Human Rights): www.fidh.org/-english-
- ▶ Amnesty International: www.amnesty.org/
- ▶ Human Rights Watch: www.hrw.org/
- ▶ Centar za globalno liderstvo žena (Centre for Women's Global Leadership): www.cwgl.rutgers.edu/
- ▶ Info o zdravlju i ljudskim pravima (Health and Human Rights Info): www.hhri.org/

Index

CEDAW

Komitet protiv mučenja

Komitet o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
kompenzacija

Konvencija protiv mučenja i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
zločin protiv čovječnosti

Zločin protiv čovječnosti

zločini protiv čovječnosti

Evropska konvencija o ljudskim pravima

Evropski sud za ljudska prava

Komitet za ljudska prava

nekažnjivost

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

obeštećenje

rehabilitacija

reparacija

restitucija

zadovoljština

Specijalni izvjestitelj o braniteljima ljudskih prava

Specijalni izvjestitelj o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama

mučenje

tranzicijska pravda

Radna grupa o pitanjima diskriminacije žena u zakonu i praksi

Ova publikacija je inicijativa **TRIAL-a** (Švicarske asocijacije protiv nekažnjivosti).

TRIAL je NVO sa sjedištem u Ženevi koja je osnovana 2002. godine i ima konsultativni status kod Ekonomskog i socijalnog vijeća Ujedinjenih nacija (United Nations Economic and Social Council) (ECOSOC). TRIAL je apolitičan i ne-konfesijski. Glavni ciljevi su mu: borba protiv nekažnjivosti počinitelja, saučesnika i osoba koji su poticali genocid, ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, prinudne nestanke i djela mučenja, uključujući seksualno nasilje. TRIAL je uspostavio program pravne pomoći, koji je nastao na osnovu premise da unatoč postojanju pravnih mehanizama za ljudska prava, ti mehanizmi se slabo koriste te se treba raditi na tome da njihova upotreba postane što veća.

S obzirom da su, nažalost, potrebe žrtava grubih kršenja ljudskih prava tokom rata, njihovih srodnika i organizacija koje ih zastupaju prevelike, i da ne postoji slična inicijativa u Bosni i Hercegovini i regiji, TRIAL je aktivan i prisutan u zemlji od početka 2008. godine. U Bosni i Hercegovini, TRIAL pruža pravnu pomoć žrtvama grubih kršenja ljudskih prava počinjenih tokom rata i njihovim srođnicima koji žele iznijeti svoj slučaj nekom međunarodnom mehanizmu zaštite ljudskih prava. Do sada je podnio Evropskom sudu za ljudska prava i Komitetu za ljudska prava Ujedinjenih nacija 40 aplikacija koje se odnose na gruba kršenja ljudskih prava počinjena tokom rata. Tokom 2010. i 2011. godine, TRIAL je također podnio alternativni izvještaj Komitetu protiv mučenja Ujedinjenih nacija, i opći navod Specijalnoj izvjestiteljici Ujedinjenih nacija o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama. U oba dokumenta se navodi položaj žena žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u ratu i neuspjeh Bosne i Hercegovine da ispuni svoje obaveze prema toj posebno ugroženoj kategoriji ljudi.

Godine 2011., TRIAL je također pozvan da učestvuje na sastanku proširene radne grupe za izradu Programa podrške žrtvama silovanja u ratu koju je koordiniralo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosni i Hercegovini i Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo.

Adresa: TRIAL (Swiss Association Against Impunity), P.O. Box 5116, 1211, Geneva 11, Switzerland

Broj telefona/faksa: + 41 22 321 61 10

Web stranice: www.trial-ch.org/ i www.trial-ch.org/BiH

IZMEĐU STIGME I ZABORAVA

Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja
ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini

Tekst:

Vodič je napisala Gabriella Citroni, a urednici su bili Philip Grant, Lejla Mamut i Selma Korjenić.

Prevod:

Sa izvornog engleskog jezika na B/H/S uradila je Sanja Oneščuk–Tahirović.

Grafički dizajn:

Mirza Hasanefendić

Prvo izdanje u Ženevi/Sarajevu, 2012

Štampa:

Amos Graf, Sarajevo

Tiraž:

250

© Copyright TRIAL, Track Impunity Always, 2012

ISBN–978–92–990068–1–8

TRIAL odobrava reprodukciju ovog vodiča odnosno njegovih dijelova za neprofitne svrhe, pod uslovom da se pravilno navede naziv organizacije, da se pravilno navede ovaj vodič, i da se primjerak publikacije u kojemu se nalazi izvod iz vodiča dostavi u ured TRIAL –a na slijedećoj adresi:
TRIAL – Case postale 5116 – 1211 Geneva 11, Switzerland.